

1.01
Prejeto 25. 8. 2008

UDK 355.02:321.011(497.1)"1987/1991"

Zdenko Čepič*

Politizacija jugoslovanske vojske v obdobju demokratizacije in osamosvajanja Slovenije**

IZVLEČEK

Avtor predstavlja značilne poteze politike v jugoslovanski vojski t. i. druge Jugoslavije in njeno politizacijo zlasti v obdobju po smrti vrhovnega komandanta, predsednika države Josipa Broza-Tita. Poudarek je na političnem delovanju vojske oziroma njenega vrha (predvsem v podobi zveznih sekretarjev za ljudsko obrambo) v času, ko sta se v Jugoslaviji v drugi polovici osemdesetih let oblikovali dve viziji nadaljnjega razvoja države - na eni strani so se v Srbiji - s poudarkom na nacionalizmu - zavzemali za prevlado Srbije in srbstva v Jugoslaviji ter za centralizacijo delovanja ustavno federativne države, na drugi strani pa se je v Sloveniji začel proces demokratizacije političnega življenja in so se krepile zahteve po reformi federativnega ustroja države in po močnejšem položaju posameznih jugoslovanskih republik v razmerju do centralne oblasti. Vojaški vrh se je politično opredelil za srbsko vizijo in videl v slovenski politiki nasprotnika, ki ga je treba "pokoriti" s političnimi ali pa - v primeru da to ne bi bilo mogoče - z vojaškimi sredstvi (možnost vojaškega udara). Jugoslovanska vojska je v tem obdobju v političnem življenju nastopala kot dokaj samostojen in vpliven politični subjekt.

Ključne besede: Jugoslavija, vojska, Jugoslovanska ljudska armada, Slovenija, demokratizacija, osamosvojitve

ABSTRACT

POLITICISATION OF THE YUGOSLAV ARMY IN THE PERIOD OF DEMOCRATISATION AND ATTAINMENT OF INDEPENDENCE OF SLOVENIA

The author presents the characteristic aspects of the policy of the so-called Second Yugoslavia's Army and its politicisation especially after the death of its Supreme Commander, President of the State Josip Broz-Tito. He underlines the political activities of the Army and its leadership (especially through Federal Secretaries for People's Defence = Ministry of Defence) in the time when two options formed in Yugoslavia in the second half of the 1980s: the first one in Serbia on the national basis with the emphasis on nationalism and demands for the dominance of Serbia and Serbianism in Yugoslavia and on the centralisation of what was constitutionally a federal state; and the second one in Slovenia,

* Dr., višji znanstveni sodelavec, Inštitut za novejšo zgodovino, SI-1000 Ljubljana, Kongresni trg 1; e-mail: zdenko.cepic@inz.si

** Članek je nastal v okviru CRP "Znanje za varnost in mir 2004-2010", ki sta ga kot Projekt št. M5-0047 (Slovenske oborožene sile v 20. stoletju, njihovo bojevanje in družbena vloga) financirala Ministrstvo za obrambo Republike Slovenije in Javna agencija za raziskovalno dejavnost Republike Slovenije iz državnega proračuna. / The authors acknowledge the financial support from the state budget by the Ministry of Defence and Slovenian Research Agency (project No. M5-0047).

where the process of the democratisation of the political life started and demands were made for the reform of the federal system with a greater emphasis on the role and position of individual Yugoslav republics in regard to the central authorities. The Army leadership politically declared itself for the Serbian policy, and in Slovenian policy they saw an opponent which had to be "subdued" through political means, but if that failed, also through military action (possibly a coup). In this period of political life, the Yugoslav Army functioned as a quite independent and influential political subject.

Key words: Yugoslavia, military, Yugoslav People's Army, Slovenia, democratisation, independence

Država kot politična organizacija v širšem pomenu ima za svojo obrambo oboroženo organizacijo - vojsko. Ta ima poleg naloge, da brani državo oziroma njeno neodvisnost in ozemeljsko celovitost, kar je t. i. funkcionalna naloga, tudi druga razmerja z državo in državljani. Ta razmerja so tudi politična. Vojska je vedno sestavni del političnega sistema države. Je del državne oblasti in ima v njenem okviru svoje mesto in vlogo. To določata ustava in druga zakonodaja. Vojska poleg ozemlja države, njenih mej, varuje tudi njeno ustavno ureditev. Vojska je tudi organizirani oboroženi del prisilnega aparata države, njeno vodstvo pa zastopa interese politične oblasti v državi. Če pride do nasprotij med njima oziroma imata različne politične poglede in hotenja, temu navadno sledi vojaški udar in vojska na ta način uveljavi svoje politične interese, vojaški vrh pa prevzame oblast v državi.

Politika v vojski, kar je mogoče na eni strani označiti kot politizacijo vojske in na drugi vpletanje vojske v politiko, je imela v drugi Jugoslaviji (1943/45-1991)¹ različne pojavne oblike. Odnos med vojsko in politiko je imel v tem obdobju več faz, ki so bile povezane s splošnim političnim razvojem oziroma političnimi dogajanja v posameznih obdobjih razvoja v jugoslovanski državi po drugi svetovni vojni. Politično dogajanje je bilo v znamenju monopolnega položaja komunistične stranke oziroma Zveze komunistov in njene vodilne vloge v vsem. Dogajanja v partiji in družbi so vplivala na vojsko in njeno stopnjo politizacije v obeh smereh: kako je bila navzoča politika v vojski in kako je vojska vplivala na politiko.

Vojska v drugi Jugoslaviji je imela svojo jasno določeno vlogo v državi in družbi. Ta je bila velika v vsem obdobju obstoja federativne in socialistične Jugoslavije, od leta 1945 do 1991. Poleg tega, da je imela nalogo varuha mej in ozemlja države, je bila tudi sredstvo oblasti v državi. Zato je imela političen položaj in vlogo. Vojska - Jugoslovanska armada (od marca 1945 do novembra 1951) oziroma Jugoslovanska ljudska armada (od novembra 1951 dalje) - je igrala v vsem obdobju druge Jugoslavije vidno politično vlogo. Bila je politični dejavnik, katerega vloga in moč sta se v različnih obdobjih glede na notranje- in zunanje-politične razmere in razvoj kazala v različni izrazitosti. Čeprav do slovenske osamosvojitve junija 1991 ni nikoli sama neposredno posegla v politično dogajanje, je bila ves čas navzoča v političnem življenju.

¹ V izogib politično-ideološkim oznakam se federativna in socialistična Jugoslavija, t. i. avnojska, Titova Jugoslavija (Uradno do leta 1963 Federativna ljudska republika Jugoslavija, nato Socialistična federativna republika Jugoslavija) označuje čedalje pogosteje kot druga Jugoslavija.

V drugi jugoslovanski državi so vojski določali vlogo in naloge ustava in drugi zakoni. Poleg funkcije varovati državo "navzven", pred agresijo od zunaj, pa je imela vojska tudi v ustavi določeno politično vlogo, ki je bila obrnjena "navznoter". V jugoslovanski ustavi, sprejeti januarja 1946, je bila Jugoslovanska armada oborožena sila Federativne ljudske republike Jugoslavije, njena naloga pa je bila "varovati in braniti neodvisnost države in svobodo ljudstva. Ona je čuvar nedotakljivosti državnih meja in o ohranjevalka miru in varnosti."² Takšno nalogo je imela vojska tudi v ustavnem zakonu iz leta 1953. V ustavi iz leta 1963 je bilo o obrambi in JLA napisano več členov kot v prejšnjih dveh ustavnih besedilih. Najprej je bila opredeljena pravica in dolžnost državljanov, da varujejo in branijo neodvisnost in ozemeljsko celovitost jugoslovanske države. Glede JLA je bilo zapisano, da je "glavna oborožena sila ljudske obrambe Jugoslavije" in da "varuje neodvisnost, *ustavni red* ter nedotakljivost in neokrnjenost ozemlja" Jugoslavije. Za pripravljanje in organiziranje JLA je bila odgovorna federacija, medtem ko so bilo drugi organizacijski načini obrambe (civilna zaščita, predvojaška vzgoja) tudi odgovornost republik, občin in drugih "družbeno-političnih skupnosti".³ V zadnji ustavi jugoslovanske federativne države, sprejeta je bila februarja 1974, pa je bilo določeno, kdo varuje neodvisnost, suverenost, ozemeljsko neokrnjenost "in s to ustavo določeno družbeno ureditev SFRJ". S tem so bile opredeljene "oborožene sile", ki sta jih po ustavi sestavljali JLA "kot skupna oborožena sila vseh narodov in narodnosti ter vseh delovnih ljudi in občanov" in teritorialna obramba. V ustavi je bilo prvič posebej opredeljeno, da sta bili glede sestave "starešinskega kadra" vojske upoštevani večnacionalnost jugoslovanske države in enakopravnost narodov in narodnosti, ki so jo tvorili. Tako je bila v JLA zagotovljena enakopravnost jezikov in pisav, pri poveljevanju in vojaškem pouku pa se je lahko uporabljal eden od jezikov narodov Jugoslavije.⁴

V jugoslovanski ustavi iz leta 1974 je vojska dobila poleg ustavne pristojnosti varovati neodvisnost in suverenost države ter njeno ozemeljsko celovitost, kar je bilo opredeljeno v predhodnih ustavah, tudi nalogo varovati družbeno ureditev, torej politični sistem. S tem je dobila v celoti politično vlogo. Tega se je njen vrh zavedal in zato je začel to poudarjati in izkoriščati v času krize, ki se je poglabljala v osemdesetih letih.

Vojska je bila v drugi Jugoslaviji v "službi" politike oziroma politične oblasti in je bila njen objekt. Sama politično ni nastopala samostojno, ampak je bila del oblasti, predvsem pa njena močna opora. Šele ko je politika (oziroma organi in organizacije, ki so jo predstavljale) začela izgubljati vlogo in moč, kar se je na vseh ravneh kazalo v drugi polovici osemdesetih let 20. stoletja, je vojaški vrh⁵ želel nastopati v bolj samostojni politični vlogi. Ni želel biti le objekt, organizacija, o kateri odločajo drugi po svoji volji in potrebi, ampak je želel postati politični

² Uradni list FLRJ, 10-54, 1. 2. 1946; Ustava FLRJ, čl. 134.

³ UL SFRJ, 14-209, 10. 4. 1963; Ustava SFRJ, čl. 252, 255.

⁴ UL SFRJ, 9-153, 21. 2. 1974; Ustava SFRJ, čl. 240, 242, 243.

⁵ Vojaški vrh je predstavljal zvezni sekretar za ljudsko obrambo ("minister za obrambo), sicer član vlade (Zveznega izvršnega sveta), njegov namestnik, načelnik generalštaba oboroženih sil in vodilni člani generalštaba; bil je najožji del vrhovnega vojaškega poveljstva, ki je vodil celotno vojaško politiko in jo povezoval z državno oblastjo (politiko in upravo); zavzemal je stališča in dajal smernice pomembne za obrambo in za vojsko. Vojaški vrh kot institucija ni bil predviden z nobenimi normativnimi akti, se je pa termin uveljavil v vojaško-politični praksi. Konrad Kolšek: Spomini na začetek oboroženega spopada v Jugoslaviji 1991. Maribor 2001, str. 23, op. 8.

subjekt z ustreznim položajem in vlogo v politiki, na katero je želel neposredno vplivati oziroma v njej odločati.

Jugoslovanska vojska je bila politična ves čas obstoja druge Jugoslavije. Kot politična sila je zlasti v času vladavine Tita v politiki delovala nevsiljivo. Tito je namreč združeval bistvene funkcije, ki so simbolizirale temelje jugoslovanske države, državniško, partijsko in vojaško oblast. Bila je spolitizirana navznoter in vojaški vrh ni kazal neposrednih političnih ambicij oblikovati politiko. Njihovo politiko je oblikoval in jo predstavljal vrhovni komandant, predsednik države Tito, in za njegovo avtoriteto nesporno vodilnega politika se je "skrivala" politika vojaškega vrha.

Vojaški vrh, ki je vojsko vodil in jo predstavljal, je bil upoštevanja vreden dejavnik in tudi sooblikovalec politike Jugoslavije. Prepričan, da zaradi razmer in slabosti politične in državne oblasti, ki so po njegovem mnenju izvirale iz ustavne organizacije federativne države, kakršno je opredelila zadnja ustava druge Jugoslavije, ne more biti več le posredni sooblikovalec politike, je začel v politiki nastopati samostojno, s svojimi pogledi.

Jugoslovanska vojska je bila v času od 1945 do 1991 aktivno sredstvo za posredovanje ideoloških ciljev monopolne politične stranke oziroma politične organizacije. Poleg tega so se v njej združevale in se kazale vse vrednote, na katerih je temeljila jugoslovanska socialistična federativna država. Ena teh vrednot, t. i. bratstvo in enotnost, je bila dejansko nasprotje, a hkrati nadomestek za predvojni unitaristični pogled na enotno in enovito jugoslovanstvo. Vojsko so zato šteli za šolo bratstva in enotnosti in je bila dejansko edina nadnacionalna ustanova v državi, čeprav so se v njej priznavale in delno tudi upoštevale razlike med jugoslovanskimi narodi in njihove posebnosti. Oficirje so smatrali za "aktivne nosilce bratstva in enotnosti naših narodov".⁶ V vsem obdobju druge Jugoslavije so vojsko najmanj razjedala mednacionalna nasprotja, čeprav so se ta tudi v njej pojavljala.

Politiko vojske druge Jugoslavije in njeno politizacijo je mogoče videti v dveh njenih političnih vlogah. V prvi, ko je se je v njej dogajala politika, kakršno je oblikovala državna oblast, predvsem pa vladajoča politična organizacija - komunistična partija (od leta 1952 imenovana Zveza komunistov). Druga pomembna politična funkcija vojske je bila vloga ustvarjalca in ohranjevalca mednacionalnih odnosov, ki so temeljili na temeljnem postulatu za te odnose v federativno urejeni jugoslovanski državi, "bratstva in enotnosti".

V vsem obdobju druge Jugoslavije je bila vojska pomembna politična sila, pomemben vzvod oblasti, pa tudi Tita osebno. Ta je svojo politično moč gradil predvsem na svoji karizmi vojaka, poveljnika, ki je uspešno vojaško vodil partizanske enote v drugi svetovni vojni. V času druge svetovne vojne so bile postavljene organizacijske osnove in tudi politične osnove jugoslovanske vojske, ki jih je ta ohranjala do konca obstoja države, katere vojska je bila. Politizacija vojske je izvirala iz druge svetovne vojne.

To se je npr. navzven kazalo v rdečih "komunističnih zvezdah", ki so jih tako partizani kot pripadniki vojske druge Jugoslavije imeli na kapah, vojaki na t. i. titovkah in tudi oficirji na t. i. šapkah. To pa je bil bolj izraz ideološke opredelitve vojske kot opredelitve njene državne pripadnosti.

⁶ Borba, 20. 7. 1946, Zakon o službi v JA.

V času druge Jugoslavije je imela njena vojska tri bistvena obdobja glede svojega političnega položaja in vloge. Ves čas je bila v njej navzoča politika in ideologija v državi vladajočih komunistov, kar pa se je navzven, v vlogi in nastopanju vojske "zunaj vojašnic", kazalo različno. Večino časa je bila glede tega "nepolitična" in je delovala v svoji funkcionalni vlogi kot branilec ozemeljske celovitosti države, zaščitnica njene suverenosti in njene ureditve, krajši čas, predvsem v času politične in gospodarske krize in iskanj izhoda iz tega stanja v drugi polovici osemdesetih let 20. stoletja, je postala odkrito politično opredeljena - želela si je spremembe organiziranosti države v smeri večje centralizacije in je nasprotovala reformnim demokratizacijskim procesom, kakršni so potekali v Sloveniji. Zaradi tega se je začela zbliževati s srbsko politiko in izgubljeni jugoslovanski značaj. V času razpadanja jugoslovanske države in osamosvajanja Slovenije in Hrvaške je odvrгла masko in postala "zaščitnica srbskega naroda" ter se v imenu tega zapletla na strani Srbije v vojno, ki je sledila na ozemlju takrat že nekdanje druge Jugoslavije. JLA je v ideološkem in političnem smislu prestopila iz komunizma v unitarizem, končala pa v pravoslavju in velikosrbskem nacionalizmu. Tako je prešla iz ideološkega v nacionalni okvir. Je pa v jugoslovanski vojski kljub hotenju, da bi bila čim bolj neobčutljiva na večnacionalnost jugoslovanske države, tlel načrtno prekrivan unitarizem, ki se je napajal - tako kot v prvi Jugoslaviji - iz srbstva. Prav tako je tudi jasno kazala svoj pozitivni odnos do centralizma, kar jo je v času federaliziranja federacije v šestdesetih letih in v začetku sedemdesetih let postavljalo med kritike večje federalizacije jugoslovanske države, njen vrh pa se je v zvezi s tem začel jasno politično opredeljevati in politizirati.

Glede politizacije vojske sta bila v vsem obdobju druge Jugoslavije dva bistvena izraza: na eni strani politizacija oziroma ideologizacija znotraj vojske, na drugi pa politizacija navzven. To se je kazalo po smrti vrhovnega komandanta Josipa Broza-Tita, ki je bil poleg komunistične stranke in vojske eden od temeljev druge jugoslovanske države. Po njegovi smrti je vojska prevzemala (želela prevzeti) vlogo, ki jo je sicer imel on. Dejansko je šlo pri tem za politizacijo vojske prek "obrambnih ministrov", ki so se - kljub temu da so bili po funkciji del izvršilne oblasti oziroma vlade in tudi prvi v vojaškem vrhu - postavljali v vlogo, ki jo je do tedaj glede vojske imel Tito. Zvezna sekretarja za ljudsko obrambo - "obrambna ministra" - ki sta bila na tem položaju po Titovi smrti, do konca druge Jugoslavije, Branko Mamula (1982-1988), Veljko Kadjevič (1988-1991/92), sta bolj ali manj odkrito nastopala kot "vrhovna komandanta", čeprav je to vlogo po ustavi imelo predsedstvo države kot kolektivni organ. Poleg tega pa so se po Titovi smrti "obrambni ministri" še posebno močno naslanjali na Zvezo komunistov Jugoslavije in njeno zvezno vodstvo. V krajšem obdobju ob koncu osemdesetih let 20. stoletja je bila vojska glede na problematiko, ki jo je sama odpirala glede svoje vloge in položaja ter povezovanja z določenimi političnimi strujami, središče političnega dogajanja v državi. Okoli nje se je vrtela vsa jugoslovanska politika.

Politika je bila v vojski ves čas navzoča v obliki delovanja vodilne politične organizacije, ki je obvladovala vse politično življenje v državi - komunistične stranke oziroma Zveze komunistov. Ta je bila dejavnik, prek katerega je vrh vojske posegal v politično življenje iz ozadja. V vojski druge Jugoslavije so komunisti kot organizirana politična stranka oziroma kot "nestransarska" organizacija v celoti uveljavljali svojo voljo in svojo politiko. Partija je vojsko v celoti politično ob-

vladovala prek svojega članstva med oficirji. Komunisti v vojski so ji dajali politično obeležje in politični pomen, čeprav je - kljub temu da so imeli v njej vodilno vlogo člani Komunistične partije/Zveze komunistov - ni mogoče označiti za klasično strankarsko vojsko. Bila je vojska, v kateri je bilo med profesionalnimi vojaki, tj. oficirji, veliko članov partije. V njej je bila namreč največja koncentracija članov partije. Ob koncu druge svetovne vojne je bilo v njej približno 100.000 članov KPJ.⁷ V komandnem kadru JA je bilo npr. leta 1948 politično organiziranih 92,3% oficirjev; večina jih je bila članov partije ali pa so bili kandidati za sprejem v KP (91,1%), nekaj jih je bilo članov partijskega "podmladka" - SKOJ-a (1,2%). Med oficirji je bilo t. i. neorganiziranih le 7,7%. Še večje število "organiziranih", torej članov komunistične partije in njenega podmladka je bilo med podoficirji; 70,4% članov KP in 24,3% članov SKOJ-a.⁸ Da je bila vojska resnično "valilnica" komunistov, je pokazalo povečanje števila članov od leta 1948 do 1952, ko se je to povečalo za 311.000, od tega pa je bil delež novih članov v vojski 29%; v JLA je bilo 140.193 članov partije. Večina novih članov KP je bilo vojakov, ki so bili na služenju vojaškega roka (70.000); med njimi so vodili tisti, ki so bili po socialnem poreklu kmetje.⁹ Vojska in njena partijska organizacija je tako resnično opravljala politično delo, saj je bila neke vrste politična šola, iz katere "morajo priti prekaljeni novi kadri, novi člani partije, ki bodo povsod uspešno delali", kot je dal napotek Tito.¹⁰

Med oficirji je bila v vsem obdobju druge Jugoslavije večina članov partije. V vojski je bila zato močna partijska organizacija, ki je bila od julija 1957 enotna za oficirje in vojake. Na 7. kongresu ZKJ (aprila 1958 v Ljubljani) je bilo v poročilu povedano, da "Jugoslovanska ljudska armada daje pomemben prispevek k vzgoji naše mladine ter k formiranju zavednih in družbeno aktivnih državljanov naše socialistične skupnosti, pri čemer so veliko vlogo odigrale organizacije Zveze komunistov v JLA".¹¹ Poleg tega pa so začeli v tem času, ko je začel sistem samoupravljanja prodirati v vsako poro življenja v Jugoslaviji, oficirji delovati tudi "izven vojašnic", v partijskih organizacijah in v samoupravljaljskih organih "na terenu", v krajih njihovega bivanja. Dejansko je sistem samoupravljanja omogočil, da so oficirji politično delovali tudi na civilnem področju, v družbenih in političnih organizacijah, v partiji na "terenu" ali v SZDL, ter v samoupravnih organih. Leta 1957 je bilo tako 15.000 oficirjev v vodstvih organov oblasti, samoupravnih organih in v političnih in drugih organizacijah.

V prvi polovici sedemdesetih let 20. stoletja je na političnem področju v Jugoslaviji potekal boj proti t. i. partijskemu liberalizmu; bil je v znaku nekakšne restavracije "proletarizma". Višek te "pseudorevolucije" je bil dosežen na 10. kongresu ZKJ (maja 1974), ko je Zveza komunistov tudi v vojski dobila novo vlogo. Ta je bila nova organizacijsko in vsebinsko, in to je vojski dajalo večjo možnost političnega delovanja navzven, zunaj vojašnic. "Izenačenje" organizacije ZK v vojski oziroma njenega vodstva z republiškimi partijami je vojsko postavilo v vlogo političnega subjekta. Na ravni partijske organiziranosti so "vojaki" člani Zveze

⁷ Bojan Dimitrijević: Jugoslovenska armija 1945-1954 : nova ideologija, vojniki i oružje. Beograd 2006, str. 36.

⁸ V. kongres KPJ. Ljubljana 1948, str. 213.

⁹ VI. kongres ZKJ. Ljubljana 1952, str. 92-93, 120.

¹⁰ Borba, 14. 8. 1948.

¹¹ VII. Kongres ZKJ. Ljubljana 1958, str. 81.

komunistov postali pomemben dejavnik v političnem življenju jugoslovanske države, kar se je pokazalo še zlasti v času njene krize v drugi polovici osemdesetih let. Takrat je vojaški vrh prek svoje organizacije Zveze komunistov začel nastopati politično samostojno; po svojih političnih in nacionalnih opredelitvah si je iskal zaveznike. Vojska se je tako povsem spolitizirala.

Partija v vojski je vpeljala novo obliko organizacije - konferenco ZK v JLA, ki je bila izenačena z republiškimi partijami. Sekretar konference ZKJ v JLA je bil avtomatično, po funkciji, član centralnega komiteja ZKJ in njegovega predsedstva, torej najvišjih partijskih organov. Vojska je bila tako neposredno vključena v državno politiko, saj se je ta ustvarjala predvsem v teh partijskih organih. Konferenca ZKJ v JLA je bila neposredno vezana na predsedstvo centralnega komiteja ZKJ, ki je usmerjal njeno dejavnost. Partija v vojski pa je imela glavno nalogo "da razvija in krepí Jugoslovansko ljudsko armado, kot skupne oborožene sile delavskega razreda, vseh narodov in narodnosti Jugoslavije".¹² Čeprav je organiziranost partije oziroma partijskega članstva v vojski temeljila na t. i. delovnem načelu, politično-idejne somišljenike je namreč povezovala na temelju skupne zaposlitve, je imela partijska konferenca enak položaj kot so ga imele nacionalne oziroma republiške partije oziroma v okviru Srbije tudi obe v avtonomnih pokrajinah Vojvodini in Kosovu. Partijsko organiziranost in položaj, ki ga je ta dobila s tem, da je postala deveta organizacija (ob šestih republiških in dveh pokrajinskih partijah), ki je bila kljub drugačnemu izhodišču za organiziranost enakopravna in enakovredna republiškim/pokrajinskim partijam, je vojaški vrh začel spretno izkoriščati. To se je zgodilo predvsem po Titovi smrti, še posebno pa v drugi polovici osemdesetih let. Prek partije v vojski se je vojaški vrh začel takrat neposredno vmešavati v politiko. Ne kot vojaki, ampak kot partijci, prek organizacije ZK, ki je imela dejansko s tem, da je bilo izhodišče njene organiziranosti zasnovano na "delovnem načelu", privilegiran položaj. Pri tem velja upoštevati tudi sicer v vojski uveljavljen način podrejenosti, ki se je kazala tudi v partijskem delovanju. Predsednik organizacije ZK v vojski je bil sicer vključen v vojaški vrh, vendar je politična stališča vojske največkrat izražal "obrambni minister".

V resoluciji o obrambi je 10. kongres ZKJ opredelil tudi dolžnosti vojske glede ideološke usmeritve. Ta je bila opredeljena z dolžnostjo, da se morajo "vzgajati" na "marksistični ideologiji in idejnih opredelitvah ZKJ".¹³ S tem, ko je zapovedala ideološko vzgojo oficirjev, je partija postavila jugoslovansko vojsko v vlogo "ideološko" opredeljene vojske in tako je jasno opredelila tudi njeno politično vlogo.

Politična usmeritev v "proletarizacijo" z močno poudarjenim razrednim dejavnikom, kar je bilo sporočilo 10. kongresa ZKJ, je vojski in njenemu vrhu ustrezala. Splošna ljudska obramba, ki je sicer obstajala že od konca šestdesetih let, je s sklepi 10. kongresa ZKJ postala povsem politična kategorija in del partijske politike. Za temelj enotnosti sistema ljudske obrambe in oboroženih sil je bila spoznana "enotnost razrednih in političnih smotrov". Tako so bile oborožene sile dejansko postavljene v vlogo varuha "partijske" politike. Oborožene sile, JLA in teritorialna obramba, so bile označene za obliko organiziranja enotnih oboroženih sil "delavskega razreda, delovnih ljudi in občanov". Manj pa so bili v vojaškem vrhu navdušeni nad reformo federacije, v kateri so dobile republike takšen položaj, da

¹² X. kongres ZKJ: dokumenti. Ljubljana 1974, str. 397-398.

¹³ X. kongres ZKJ, str. 26-280.

so v vojaškem vrhu razumeli jugoslovansko državo kot konfederacijo. To pa je bilo povsem v nasprotju s siceršnjim centralističnim pogledom vojske. Nasploh je v vojaškem vrhu, prevladovalo mnenje, da dajejo ustavne spremembe republikam preveliko vlogo in možnost ustvarjati svojo politiko tudi glede obrambe. Vojaški vrh se je sicer navzven deklarativno navduševal nad sistemom splošne ljudske obrambe, v resnici pa jo je zavračal, ker je vojski jemala monopolni položaj glede organiziranja in vodenja obrambe. Ni jim namreč ustrezala teritorialna obramba kot vojaška organizacija, ki je imela nacionalno-republiško organizacijsko zasnovo. Na teritorialno obrambno so zato gledali nezaupljivo, saj jim je pomenila federalizacijo sicer centralistično organizirane obrambe in nekakšno konkurenco. Ker pa je bil zanjo Tito, so se potuhnili in poskusili proti njej delovati s politično zasnovanimi spletkami, ki jih je organizirala in izvajala vojaška protiobveščevalna služba.¹⁴ To delovanje je bilo eden od načinov političnega delovanja vojaškega vrha, politizacija na politikantski način.

Političnost jugoslovanske vojske je bila izražena tudi v "personalni uniji" med vojsko, partijo in državo. Vse je predstavljal in vodil Josip Broz-Tito. Tito je najbolj simbolično in predvsem stvarno predstavljal kombinacijo vojske in partije. Za vojsko je bil brezpogojna avtoriteta, zanj pa je bila vojska eden poglavitnih podpornikov in porokov njegove politike in oblasti. Tito je bil generalni sekretar oziroma predsednik organizacije jugoslovanskih komunistov in vrhovni poveljnik jugoslovanske vojske, do leta 1953 predsednik vlade, nato predsednik države (od 1971 predsednik predsedstva kot kolektivnega organa). Do leta 1953 je bil tudi obrambni minister. Vojska je bila tudi dejansko glavna opora Titovega kulta osebnosti v vsem obdobju po drugi svetovni vojni do njegove smrti, pa tudi po njej. Titova karizma, ki so jo v vojski načrtno ustvarjali vse do njegove smrti, je namreč tudi po smrti služila vojaškemu vrhu za uveljavljanje svoje politične volje. Veljalo je geslo "Po Titu Tito" in vojaški vrh se je štel za varuha "Titovega lika in dela" in ohranjevalca spomina nanj. Vse s političnim namenom v "dnevni" politiki.

Vojska je gojila poudarjen kult Titove osebnosti in vojaški tisk ga je med prvimi začel označevati kot "naš ljubljani učitelj in voditelj" in za "tvorca naše armade" itd.¹⁵ Tito pa je to vojski vračal s tem, da ji je izražal zaupanje. Bolj kot "politični" policiji, ki je imela za svojo temeljno nalogo varovati politični sistem, je tudi glede tega zaupal vojski in njenemu vrhu. V političnih krizah, ki so ciklično pretresale Jugoslavijo, je zato po navadi iskal podporo za svojo politiko v vojski. To je vojski dajalo pomen tudi znotraj države. Kolikšno je bilo njegovo zaupanje v vojsko in njeno vodstvo, je Tito pokazal tudi v času svoje bolezni v začetku leta 1980, ko je med redkimi, ki jih je sprejel na obisk v bolnišnici, sprejel zveznega sekretarja za ljudsko obrambo, generala Nikolo Ljubičiča. To je v svetu, pri tistih, ki so analizirali in na temelju dejstev in analiz predvideli prihodnjo podobo Jugoslavije po Titovem "odhodu" (o smrti se javno oziroma uradno ni govorilo), sprožilo ugi-

¹⁴ Opozoriti velja na spletkarjenje, ki je bilo konec šestdesetih in v začetku sedemdesetih let z vednostjo vojaškega vrha organizirano proti slovenski teritorialni obrambi, dejansko proti slovenski politiki (politikom). Šlo je za dva obveščevalna konstrukta (Vrh, Zelena knjiga), za katerima je stala vojaška obveščevalna služba. Po mnenju akterjev tega dogajanja, ki so jih podali v intervjujih novinarju Mirku Mundi, ko je to dogajanje raziskoval, sta bili obe spletke naperjeni v prvi vrsti proti Edvardu Kardelju kot "nosilcu" reforme jugoslovanske federacije. Mirko Munda: Beograjska spletkar. Maribor 2001, str. 214-230.

¹⁵ Dimitrijevič, n. d., str. 97.

banja in špekulacije o prihodnji vlogi vojske v Jugoslaviji, saj naj bi Ljubičić dobil od Tita pooblastilo, da kot prvi človek JLA prevzame odgovornost za nadaljnjo usodo države. Ljubičić je bil vsekakor oseba, ki ji je Tito zelo zaupal. V tistem času naj bi prav njemu Tito najbolj zaupal in mnogi so menili, da je bil "drugi" človek v Jugoslaviji, Titov namestnik oziroma naslednik.¹⁶

V sedemdesetih letih, predvsem pa v času Titove boleznii oziroma dolgotrajne kome, se je politična vloga vojske, njenega vrha in "obrambnega ministra" zelo povečala. Vojaški vrh in še posebej "obrambni ministri" so začeli nastopati, zlasti v odnosu do civilnih oblasti in do vrhovnega poveljnika oboroženih sil, predsedstva SFRJ oziroma vsakokratnega "enoletnega" predsednika, kot samostojni politični dejavnik v državi. Ljubičić se je počutil zelo odločilnega. Tako pa sta se videla tudi oba, ki sta ga na tem mestu nasledila, admiral Branko Mamula in general Veljko Kadijevič. Še bolj kot Ljubičić sta začela nastopati kot politika, pri čemer sta dala vedeti, da za njima stoji vojska kot realna sila. Kazala sta osebnostne karieristične poteze, pri čemer jima je za doseganje osebnih političnih ambicij vojska služila kot sredstvo.

Po Titovi smrti je vojska začela ustvarjati "mit" o svojem poslanstvu kot zadnjem stebri, na katerem sloni obstoj druge jugoslovanske države, kar sta Mamula in Kadijevič večje izkoriščala. Kazala sta se kot "reševalca" ali kar "rešitelja" Jugoslavije. Za "aktivno" politično vlogo, ki sta jo igrala v svojem mandatu, sta našla utemeljitev v svojem prispevku pri razreševanju vsesplošne krize, ki je nastala v Jugoslaviji zaradi različnih pogledov na nujnost reforme političnega in gospodarskega sistema, da bi ta postal bolj učinkovit. Mamula je bil pri tem bolj spreten in je to tudi zakrival s svojim položajem v partiji, medtem ko je Kadijevič politično odkrito nastopal kot predstavnik vojske kot stvarne sile, ki ima moč urejati politične razmere v državi.

Samostojno politično vlogo je pred njima igral že Ljubičić. V času Titovega življenja je sicer deloval bolj prekrito, v Titovi sencii, pri čemer je večje izkoriščal njegovo avtoriteto v jugoslovanski politiki in njegovo naklonjenost do JLA. Titu se je sicer formalno podrejal in mu na videz pritrjeval ter ga "častil", kar je slednjemu godilo, dejansko pa je vojsko vodil po svoje. Zlasti glede kadrovanja. Imel je svoj pogled na vlogo in položaj vojske ter njeno organiziranost in je glede tega vodil svojo "politiko". Čeprav je bil Tito kot predsednik države vrhovni komandant in je imel tudi glavno besedo v svetu za ljudsko obrambo, je vojsko dejansko vodil "obrambni minister". Prek te funkcije je ta posegal tako v vojaško kot tudi v "civilno" sfero oblasti in politike. To je bila dejansko stalnica, potem ko je Tito nehal biti minister za obrambo in so bili zvezni sekretarji za ljudsko obrambo vedno iz vojaškega vrha. Ljubičić si je ustvaril položaj Titovega najzvestejšega človeka, t. i. drugega človeka v Jugoslaviji in nekakšnega Titovega naslednika.

Ob dejstvu, da Tito ni nesmrten, se je Ljubičić "ponujal" kot možni rešitelj Jugoslavije, češ da je vojska nadnacionalna in neobčutljiva na siceršnja nacionalna in republiška nasprotja. Tito je vojski in Ljubičiću to očitno priznaval, na kar kaže tudi dejstvo, da je bil Ljubičić med zadnjimi, ki jih je sprejel v bolnišnici v Ljubljani, preden je padel v komo. Pri vzponu Ljubičića na mesto "drugega človeka" jugoslovanske politike, s katerega je "izrnil" Staneta Dolanca, je imela posebno vlogo dejavnost vojaške protiobveščevalne službe. Ta je bila povsem v rokah vojaškega vrha in "obrambnega ministra", ki je na vodilno mesto v njej imenoval

¹⁶ Branko Mamula: Slučaj Jugoslavija. Podgorica 2000, str. 23.

"svojega" človeka. Tako je najbrž Dolanc izgubil Titovo zaupanje zaradi spletkarjenja vojaške protiobveščevalne službe, ki je Titu zagotavljala informacije o stanju v državi in tudi zunaj nje. Te informacije pa niso bile vedno točne oziroma so bile prirejene tako, da se je na njihovi podlagi Tito odločal tako, kot je ustrezalo njihovim ustvarjalcem. Dejstvo je torej, da je Tito za "varuha" Jugoslavije izbral vojsko in njenega najvišjega človeka, Ljubičića. Z "odstavitvijo" Dolanca kot partijskega človeka je tudi pokazal, da bolj kot partiji zaupa vojski. In njen vrh je to vlogo sprejel ter se začel predstavljati kot konstitutivni, povezujoči in odločujoči dejavnik jugoslovanske države.

Do svojega neposrednega vstopa v politično življenje jugoslovanske države v drugi polovici osemdesetih let je vojaški vrh vplival na politiko le posredno. Za uveljavljanje svojih političnih pogledov prek institucij državnih oblasti je izkoristil Tita, ki ga je z informacijami vojaške protiobveščevalne službe obvladoval do te mere, da je razmišljal celo o uporabi vojske za obrambo svoje politike.¹⁷ Po Titovi smrti pa vojaški vrh ni priznaval nobene avtoritete, ki bi mu lahko služila za uveljavljanje njegovih političnih pogledov, zato se je odločil, da bo postal politična avtoriteta kar sam. V drugi polovici osemdesetih let je vojska prek svojega vrha postala odkrit politični dejavnik, ki je nastopal samostojno oziroma se je povezoval s tistimi, katerih politični pogledi so mu bili bližji.

Po Titovi smrti maja 1980 je dobila vojska za svoje politično delovanje novo vzpodbudo. Čedalje bolj se je predstavljala za "konstitutivni subjekt federacije", za njenega poroka, zaščitnika in kohezivno silo. Štela se je za izbranega Titovega naslednika in varuha njegove "dediščine", zlasti glede druge jugoslovanske države in njene federativne ureditve, kljub temu da je imela največ pomislekov prav glede federativnosti, kakršna je bila s Titovo politično voljo uveljavljena v ustavi leta 1974.

Politična moč vojske, ki so jo predstavljali vojaški vrh oziroma "obrambni ministri", je po Titovi smrti rasla predvsem po partijski liniji.¹⁸ To ji je omogočala organizacijska ureditev, kakršno je s posebno organizacijo partije v vojski vzpostavil 10. kongres ZKJ. Prek organizacije ZK v vojski je vojaški vrh uveljavljal svoj položaj v družbi in svojo politiko.¹⁹ Vplival je na zvezne partijske organe in prek

¹⁷ Leta 1971 je Tito nekajkrat "na glas" razmišljal (grozil), da bo uporabil vojsko za zatrtje manifestacije in demonstracije na Hrvaškem znane kot maspok (v Hrvaški "hrvaška pomlad"). Zdenko Radelič: *Hrvatska u Jugoslaviji 1945.-1991. : od zajedništva do razlaza*. Zagreb 2006, str. 447; Mika Tripalo: *Hrvatsko proljeće*. Zagreb 2001, str. 178, 184; Latinka Perović: *Zatvaranja kruga : Ishod političkog rascepa u SKJ 1971-1971*. Sarajevo 1991, str. 257, navaja, da naj bi Koča Popović Titu, ko je o tem govoril, rekel, da lahko z vojsko reagira vsak latinskoameriški general.

¹⁸ Po mnenju generala Staneta Potočarja, ki je kot načelnik generalštaba dosegel v JLA med slovenskimi oficirji najvišji položaj, je imela ZK v armadi pozitivno vlogo, saj naj bi je preprečevala pretirano togost ali morebitne negativne pojave v življenju vojske. (Martin Ivanič: *Zvestoba : intervju s Stanetom Potočarjem*. Ljubljana 1994, str. 210). Partija pa se ni mogla ali smela vmešavati v sistem vojaškega poveljevanja. Predsednik organizacije ZK v JLA je bil v vojaškem vrhu po hierarhiji sicer formalno tretji človek, za zveznim sekretarjem za ljudsko obrambo in načelnikom generalštaba, dejansko pa njegova moč ni bila takšna.

¹⁹ V vojski je bilo skoncentrirano veliko število članov Zveze komunistov. Člani so bili domala vsi zaposleni v vojski, oficirji in civilni uslužbenci. Po podatkih s konca leta 1990, preden je bila partijska organizacija v vojski ukinjena, je bilo v organizaciji Zveze komunistov Jugoslavije v JLA približno 75.000 članov. Vaso Predojevič: *V precepu : dnevniški zapisi o razbijanju partije, armade in države*. V: Borec, 1999, št. 573-574, str. 23. Leta 1988 je bilo v JLA 75.924 članov ZK (3,8% vsega članstva), med katerimi je bilo med "profesionalci v JLA 30,4% oficirjev, 23,6% mlajših oficirjev ("podoficirjev"), 33% civilistov v službi v JLA, 1% vojaških uslužbencev. Arhiv Republike Slovenije (dalje ARS), fond Centralni komite Zveze komunistov Slovenije (AS 1589), šk. 1467, ae. 1436, Pregled kretanja članstva SKJ u JNA (1986.-1988. godine).

njih na državne. Septembra 1989 je prav iz vojaške partijske organizacije prišla pobuda proti ustavnim amandmajem k slovenski ustavi, kar je sprožilo veliko politično akcijo Zveze komunistov oziroma njenega zveznega vrha, ki je od slovenskega partijskega vodstva zahteval, da naj prepreči sprejem amandmajev v slovenski skupščini. "Odpor" vojske na slovenske amandmaje - ti so posegli tudi na področje obrambe - je namreč še posebej kazal na "dramatičnost" položaja v Jugoslaviji, ki je nastal s predlogi za spremembo slovenske ustave. Ko je nekaj mesecev pred tem (konec marca 1989) ustavo spreminjala Srbija, je dejansko z ukinitvijo avtonomnih pokrajin v svojem okviru, kar je bila določba jugoslovanske ustave, posegla v določila zvezne ustave, na katero se je vojaški vrh nenehno skliceval zaradi svoje vloge in svojih pooblastil. Kljub temu se vojaški partijski vrh tedaj ni oglasil. Ob napovedanem sprejemanju amandmajev k slovenski ustavi pa je imel vrsto pripomb, zlasti o tem, da so predlagani amandmaji na "meji ustavnosti", Jovič kot takratni podpredsednik predsedstva SFRJ (predsednik Drnovšek je bil na uradnem državniskem obisku v ZDA) in Milošević pa sta celo razmišljala o tem, da naj vojska s svojim posegom prepreči sprejem slovenskih amandmajev. Kadijevič je bil glede tega neodločen, ker naj bi se bal, da bi s tem vojaški vrh preveč odkrito pokazal, da podpira Srbijo.²⁰

Ena od točk, ki je politizirala vojaški vrh in je bila neposredno povezana z obrambno vlogo vojske, je bila teritorialna obramba. Vse od uvedbe teritorialne obrambe so imeli v vojaškem vrhu do teritorialne obrambe sumničav ali že kar odklonilen odnos. Kadijevič je o osnovi splošne ljudske obrambe in družbene samozasčite, v kar je sodila tudi teritorialna obramba, menil, da je ta sistem obrambe "objektivno velika ukana",²¹ ki so jo zakuhali Tito, Kardelj in Bakarič. Torej tisti, ki naj bi bili odgovorni za federalizacijo Jugoslavije, kakršna je bila uzakonjena z ustavo 1974. Motila jih je predvsem vezanost teritorialne obrambe na republiška politična vodstva in da niso imeli kadrovske pristojnosti glede imenovanja komandanta in komisarja štabov teritorialne obrambe po republikah. Očitno jih je to motilo zlasti v primeru slovenske teritorialne obrambe, za komandanta katere so v slovenskem političnem vodstvu imenovali slovenske generale po svoji izbiri. Od uvedbe teritorialne obrambe v obrambni sistem jugoslovanske države do konca te države, ko sta si z orožjem stali nasproti vojska in slovenska teritorialna obramba, je bila ta za vojaški vrh kamen spotike. V različnih obdobjih sicer ne vedno enako velik.

S problematiko teritorialne obrambe, kot so jo razumeli v vojaškem vrhu, je bila povezana tudi zadnja reorganizacija vojske v Jugoslaviji. Pripravljala se je dalj časa, že v času ministrovanja Mamule,²² veljati pa je začela z začetkom leta 1989.

²⁰ Božo Repe: Jutri je nov dan: Slovenci in razpad Jugoslavije. Ljubljana 2002, str. 179-180.

²¹ Veljko Kadijevič: Moje videnje raspada: vojska bez države. Beograd 1993, str. 72. Kadijevič je takšno sodbo zapisal sicer po razpadu Jugoslavije, vendar je mogoče verjeti, da je tako mislil že prej, a si tega ni upal javno povedati. Za razpad Jugoslavije je med drugim obtožil kar celotno zasnovo obrambe, kateri je zvesto, navzven dogmatsko, služil. Ko je bil v vojski in tudi na njenem vrhu, je očitno svoje poglede o tem spretno skrival oz. jih je najbrž izražal le v krogu somišljenikov. Teh pa je imel v vojski očitno precej. Vsi ti so javno prisegali na SLO in DS ter TO, čeprav so takšno obliko obrambe in oboroženih sil dejansko odklanjali in ji nasprotovali.

²² Oblikovalec te reorganizacije je bil v prvi vrsti Mamula, ki je povedal, da so v zvezi z njo naleteli na "odkrita sumničenja v naše namere in cilje" in da je bila odločitev sprejeta z mnogimi lobiranjmi. "Niso nas razumeli niti tisti, od katerih smo to predvsem in najbolj pričakovali." Reorganizaciji je nasprotoval tudi Ljubičić, tedaj član predsedstva SFRJ, ki je očitno v tem opazil spreminjanje ustavnih določil glede načel obrambe, kar je Mamula zavrnil, ko je v odgovoru v pismu Ljubičiću zapisal: "Na koncu, to niso

Takrat so bile ukinjene armade (v Sloveniji je bila 9. armada JLA). Ker so bili v Sloveniji komandanti po navadi Slovenci, je imela 9. armada neke vrste "republiški" značaj.²³ Armade so zamenjala vojaška območja (armijske oblasti), ki so bila t. i. vojskovališča (bojišča), oblika organizacije vojske na njih pa so bili korpusi. Namesto šestih armad so nastala štiri vojskovališča. Razlog za to reorganizacijo pa ni imel z vojaškostrateškega stališča nobene zveze z obrambo pred napadom iz tujine, ampak je bil predvsem notranjepolitični ukrep. Veljko Kadrijevič je uvedbo vojaških območij pojasnil kot "ublažitev negativnih rušilnih vplivov zasnove oboroženih sil iz ustave 1974".²⁴ Razpustitev armadnih območij, ki so bila skladna z republiškimi mejami, ukinitev pravila, da je poveljnik tega območja po narodnosti "domačin", in ustanovitev "eksteritorialnih" korpusov JLA,²⁵ katerim je bila vojaško podrejena teritorialna obramba, so bili tako predvsem politični ukrepi vojaškega vrha. Vpeljava vojskovališč je namreč ukinila vlogo in pomen teritorialne obrambe, kot je bila uzakonjena leta 1969 (v skladu z zakonom je ta slonela na "nacionalnem" republiškem načelu). Vojaški vrh se je za reorganizacijo in spremembo strateškega koncepta obrambe države odločil zato, ker "frontalni" napad na zasnovo splošne ljudske obrambe in na teritorialno obrambo kot bistven del tega ni bil politično primeren, saj bi preveč neposredno dregnili v ustavo. Na to pa so se za svoje politične potrebe sklicevali in jo "branili". Splošna ljudska obramba skupaj s teritorialno obrambo je bila vgrajena v ustavno ureditev države, spreminjanje tega pa je zahtevalo dolgotrajen postopek, predvsem pa pristanek vseh republik na kakršno koli spremembo v ustavi. Laže je bilo spremeniti organiziranost vojske pod pretvezo vojaške strategije, kajti to je bilo v domeni vojske. Vojaški vrh je vojaške zadeve uporabil za pretvezo, da je lahko deloval politično.

Z zasnovo t. i. vojskovališč je bila glavna obramba države postavljena v njen zahodni del, kajti v vojaškem vrhu so ocenili, da grozi Jugoslaviji zunanja nevarnost z Zahoda s strani pakta NATO. V praksi pa je to pomenilo trdnejšo vpetost republiških teritorialnih obramb v poveljstva JLA in je bilo dejansko naperjeno proti slovenski teritorialni obrambi, ki je bila zakonsko vezana na slovensko politično vodstvo. To pa ni bilo po godu jugoslovanskemu vojaškemu vrhu, niti Mamuli niti Kadrijeviču. Vojaški vrh je namreč med prvimi začel slovensko politično vodstvo obtoževati protirevolucionarnosti in separatizma. To so bile enake obtožbe, kot so jih bili deležni kosovski Albanci in njihovo politično vodstvo. Takšne obtožbe pa naj bi po mnenju nasprotnikov slovenske politike, ki so bili zbrani v vojaškem vrhu in v Srbiji, omogočale celo vojaško posredovanje, kakršno so izpeljali na Kosovu. Tako je srbski predstavnik Dobrivoje Vidič na seji cen-

pomembne spremembe, kot so mnoge spremembe, ki se zahtevajo glede ustave, pa se o njih odkrito razpravlja." Mamula, n. d., str. 64-67.

²³ Med vsemi šestimi armadami so bile le za 9. (številčenje ni bilo po vrsti!) armado "njene" meje izenačene z mejami republike, to je Slovenije. 9. armada je bila ustanovljena leta 1968. Ilija T. Radaković: Besmislena YU ratovanja 1990-1995. Beograd 2003, str. 55-56.

²⁴ Kadrijevič, n. d., str. 71-77. Kadrijevič je menil, da je z ustavno ureditvijo Jugoslavije leta 1974 ta postala konfederacija in da je vojska izgubila državo. Torej naj bi imela vojska državo, ne pa država vojsko? V tem je bil očitno srž problematike odnosa med državo (in njenim političnim vodstvom, ki je bilo hkrati tudi državno) in njeno vojsko po smrti Tita. Ali naj se vojska prilagodi državi, njeni organizaciji (federalizmu) ali naj se država prilagodi vojski. Vojaški vrh je želel doseči zadnje.

²⁵ 5. vojno območje (sedež v Zagrebu) je imelo v sestavi 5 korpusov; Slovenijo so "pokrivali" trije: 14. s poveljstvom v Ljubljani, 31. s poveljstvom v Mariboru in 13. s poveljstvom v Reki. Kolšek, n. d., str. 60-64.

tralnega komiteja ZKJ, sklicani zaradi slovenskih ustavnih amandmajev, Kučana opozoril: "Ne ustvarjajte izrednih razmer, pa ne bo izrednih ukrepov."²⁶

Reorganizacija vojske je tako spreminjala položaj teritorialne obrambe in odpravljala "republiško" načelo dotedanje organizacije vojaških oblasti. Slovensko politično vodstvo ji je zato nasprotovalo, prav tako pa tudi slovenski generali, ki so bili v vojaškem vrhu, vendar brez uspeha.²⁷

Vojaški vrh je pod pretvezo obrambe Jugoslavije pred "notranjimi sovražniki" postajal političen tudi neposredno s političnimi nastopi in predstavljanjem svojih političnih pogledov. Ti so bili zelo blizu tistim, ki jih je imel srbski "vodja" Slobodan Milošević. Vzpon Miloševića na vodilni položaj v srbski politiki in vstop vodilnega vojaka v Jugoslaviji, "obrambnega ministra" Mamule, v politično dogajanje sta se septembra 1987 zgodila sočasno. Za Miloševića ni bila brez pomena podpora, ki jo je njegovi politiki, kakršno je predstavil in začrtal na 8. seji CK ZK Srbije septembra 1987, ko je odstranil nacionalistično premalo ostre politike, dal nekdanji jugoslovanski obrambni minister Nikola Ljubičić. Njegova podpora Miloševiću na seji naj bi bila celo odločilna. Poleg tega pa je bil pomemben član Miloševićeve nacionalistične ekipe tudi general Petar Gračanin, nekdanji načelnik generalštaba JLA. Ljubičić se je iz vojaka prelevil v politika in brezpogojnega podpornika Miloševića vse do njegovega političnega padca. Po Miloševićevi volji je postal - namesto na 8. seji CK ZK Srbije "odstavljenega" Ivana Stamboliča - predsednik predsedstva SR Srbije, nato pa "notranji minister" v vladi Anteja Markoviča. "Vstop" Ljubičića v "civilno" politiko, potem ko je nehal biti "obrambni minister" (kar je sicer že bila pri njem v prvi vrsti politična in ne toliko vojaška funkcija) in je postal predsednik predsedstva Srbije, nato pa predstavnik Srbije v predsedstvu države, je Ivan Stambolič označil za svojo največjo napako, za "usodno kadrovske rešitev".²⁸ Kljub upokojitvi je imel Ljubičić še vedno močan vpliv v vojski, predvsem v njeni protiobveščevalni službi. Njegov vpliv v vojski je bil celo večji kot vpliv takrat aktualnega "prvega vojaka" Branka Mamule.²⁹ Ljubičić in Mamula naj se tudi ne bi preveč dobro razumela.

Sprva, neposredno po 8. seji CK ZK Srbije, naj bi vojaški vrh Miloševića kot preveč nacionalističnega odklonil. Politiko, kakršno je začrtal Milošević s to sejo in "odstranitvijo" po njegovem mnenju premalo nacionalno opredeljenih politikov, je na seji odklonil tedanji sekretar za ljudsko obrambo Srbije, general Milosav Djordjevič. Vojaški vrh je namreč takrat še videl možnost reševanja krize v reformah oziroma v gospodarski in politični preobrazbi Jugoslavije. Zato naj bi celo iskal zvezo s slovenskimi politikami, ker so bili ti za reforme in politiko "čistih računov". Takrat naj bi Kadrijevič generalu Avgustu Vrtarju, takrat edinemu Slovincu v vojaškem vrhu, povedal: "Če boš imel priložnost govoriti z vodilnimi ljudmi iz Slovenije, jim povej, da smo v istem taboru. Enako kot oni želimo gospodarsko in politično preobrazbo, predvsem tržno gospodarstvo in čiste račune ... Politika Miloševića nima zveze s tem, kar hočemo mi."³⁰

²⁶ ARS, AS 1589, a. e. 1350, 27. izredna seja CK ZKJ, 26. 9. 1989.

²⁷ Ivanič, Zvestoba, str. 189.

²⁸ Stambolič, n. d., str. 133. Stambolič je Ljubičića označil za karierista.

²⁹ Prav tam, str. 187.

³⁰ Avgust Vrtar: Nekaj vedenj in misli o razvoju in vlogi oboroženih sil Jugoslavije. V: Borec, 526-528, januar 1994, str. 221.

Vojaški vrh - vodilni v tem je bil "zvezni obrambni minister" Branko Mamula - pa se je zaradi politične in ideološke konservativnosti javno bolj zbliževal s srbsko politiko, kakršno je vodil Milošević. Kljub siceršnji deklarativni jugoslovanski opredelitvi vojske je začel vojaški vrh izrazito podpirati srbsko nacionalistično politiko, ki pa se je predstavljala kot ohranjevalka Jugoslavije. Skupna točka vojaškega vrha in Miloševića je bila vizija Jugoslavijo oblikovati kot centralistično vodeno državo. Pri tem vojaškega vrha ni motil Miloševićev nacionalizem, ki je zagovarjal prevlado največjega naroda, torej Srbov. Vojski je centralizem, ki ga je zagovarjal Milošević, ustrezal, zaradi močne zastopanosti Srbov med oficirji³¹ pa je bila zanj sprejemljiva tudi nacionalna komponenta Miloševićeve politike. Vojaški vrh je - kljub temu da se je vojska v kriznem dogajanju v drugi polovici osemdesetih let glasno razglašala za ustavnega "varuha" jugoslovanske federacije - brez zadržka sprejel Miloševićovo spreminjanje ustavne oblike državne organizacije, ko je spomladi 1989 ukinil avtonomni pokrajini, ki sta bili po ustavi sestavna dela Srbije.

Vojaški vrh se je s srbskimi reformami jugoslovanske države sprijaznil (čeprav je Mamula, kot zatrjuje sam, nasprotoval pretiranemu nacionalizmu), na drugi strani pa je nasprotoval vsem spremembam, ki jih je zagovarjalo slovensko politično vodstvo. Zato se je odločil iskati zaveznitvo v srbski politiki, katere stališča so mu bila bližja. To se je začelo časa, ko se je uspel Milošević vključevati kot posebni - sprva samostojni subjekt - v reševanje splošne krize v jugoslovanski državi. Posledica tega je bila, da je vojska postala "stranka v konfliktu".³² Izgubljati je začela tudi "jugoslovanskost", čeprav so mnogi iz ožjega vojaškega vrha Jugoslavijo formalno zagovarjali vse do njenega konca.

Samostojno politično nastopanje vojske prek njenega vrha oziroma "obrambnega ministra" Mamule se je začelo v istem času kot Miloševićev pohod na absolutno oblast. Mamula je zagovarjal stališče, da vojska ne more "ostati znotraj kasarn, ampak mora stopiti na politično prizorišče".³³ V drugi polovici leta 1986 in v začetku 1987, ko so bile izdelane politične osnove in ocene odločitev, so v vojaškem vrhu začeli z tudi operativnimi pripravami, z večjo "budnostjo" in povečano bojno pripravljenostjo. To so očitno pripravljali v ožjem krogu vojaškega vrha pod Mamulovim vodstvom in o tem niso poročali "visokemu vojaškemu telesu", ker naj bi bilo to "rizično pred uro odločitve". Vpliv vojaškega vrha na

³¹ Število časnikov srbske narodnosti v JLA je bilo prevladujoče (tako Srbov iz Srbije kot Srbov iz drugih republik, npr. Hrvaške in BiH); Mamula je navedel, da je bilo v drugi polovici osemdesetih let med oficirji JLA približno 60% Srbov, pri čemer pa opozarja, da je bilo generalov Slovencev večji delež, kot je bil delež Slovencev med prebivalstvom Jugoslavije. Mamula, n. d., str. 115, 117. To je veljalo le za generale JLA, medtem ko je bil delež oficirjev Slovencev v JLA glede na delež Slovencev v Jugoslaviji manjši; med vsemi oficirji je bilo Slovencev le 2,55% (delež v prebivalstvu 8,43%), medtem ko je bilo oficirjev iz Srbije 47,6% (delež prebivalstva 41,5%) oziroma je bilo oficirjev Srbov (po narodnosti) 57,2%, po deležu prebivalstva pa je bilo Srbov v Jugoslaviji 36,3%, kar je pomenilo da je delež oficirjev Srbov presegal delež Srbov v Jugoslaviji za 20,9%. Drago Nikolić: Razvoj orožanih snaga SFRJ 1945.-1985. : kadrovi in kadrovska politika. Beograd 1989, str. 264. Ker je na politiko vojske vplival njen vrh, je treba opozoriti na nacionalno oziroma republiško pripadnost oficirjev, ki so v tistih letih predstavljali vodstvo vojske, vključno z "obrambnim ministrom" in predsedniki ZK v JLA. V letih 1982 do 1987 je bilo med 23 osebami 11 Srbov (med njimi tudi minister, sicer iz Hrvaške), od tega sicer le eden iz Srbije (načelnik generalštaba Gračanin, kasneje "Miloševićev človek"), 5 iz Hrvaške, 2 iz BiH in en iz Vojvodine, 4 Hrvati, 3 Črnogorci, 2 Makedonci, 1 Musliman in 1 Slovenec (generalpolkovnik Avgust Vrtar); Vrtar, n. d., str. 215-216.

³² Viktor Meier: Zakaj je razpadla Jugoslavija. Ljubljana 1996, str. 97.

³³ Mamula, n. d., str. 51.

celoten vojaškoobrambni sistem je bil omejen, ker je bil v veljavi sistem splošne ljudske obrambe s teritorialno obrambo. Vse to je zahtevalo od vojaškega vrha pozornost. V primeru da bi vojska prevzela odgovornost za vodenje države, naj bi bil sistem splošne ljudske obrambe postavljen na njegov "najfunkcionalnejši del, TO neposredno podrejena JLA, vse ostalo pa se bo suspendiralo kot motnja".³⁴ Mamula je tako pripravil zasnovo tistega, kar je bilo uveljavljeno z reorganizacijo vojske v začetku leta 1989, ko je bila teritorialna obramba vključena v JLA.

Vojaški vrh je prek Mamule vstopil v politiko kot samostojni politični dejavnik z namenom, da bi politično krizo v jugoslovanski politiki presegel oziroma da bi jo razrešil na svoj način, vendar je njegov politični nastop krizo le še poglobil. Nastopu vojakov ni verjelo zlasti slovensko vodstvo, predvsem zaradi tega, ker je Mamula - najbrž zaradi osebne užaljenosti zaradi kritik, ki so letele nanj v slovenskem tisku - začel "napadati" ne le svoje kritike v Sloveniji, ampak kar vso slovensko politiko.

Vojska se je tako prek svojega vrha, predvsem delovanja zadnjih dveh "obrambnih ministrov", vpletla v politično dogajanje v zvezi z iskanjem načinov, kako izvleči jugoslovansko državo iz politične in gospodarske krize. Pri tem je postala eden od treh bistvenih "igralcev" v političnem dogajanju ob koncu osemdesetih let. Poleg dveh "nacionalnih" dejavnikov političnega dogajanja, Slovenije in Srbije oziroma političnih vodstev obeh republik jugoslovanske države, je želela imeti svojo politično vlogo tudi vojska. Politizacija vojske pa se kazala predvsem v odnosu do Slovenije in političnih pogledov, ki so jih je izražali slovensko politično in državno vodstvo, pa tudi državljani. Te je vojska s svojim političnim nastopanjem dejansko postavila v vlogo pomembnega političnega dejavnika, saj so začeli pritiskati na svoje politike. Politizacija vojske v Sloveniji je spolitizirala slovensko javnost, čeprav to ni bil namen vojaškega vrha.

Poleg tega pa je bil vojaški vrh skeptičen do "vrhovnega komandanta", predsedstva SFRJ, za katerega je Mamula ugotovil, da vojska od njega ne more nič pričakovati. Več upanja so v vojaškem vrhu polagali na partijo, vendar so se "iluzije in zaupanja v ZKJ končno odrekli šele, ko sta demokratizacija v Sloveniji in antibirokratska revolucija v Srbiji začeli iti v smer razbijanja in cepitve ZKJ in Jugoslavije kot skupne države".³⁵ Vojska naj bi tako prek svojega vojaškega vrha, predvsem prek Mamule, samostojno stopila v politično arena zato, ker se ni strinjala niti s slovenskimi niti s srbskimi predlogi. Očitno so Mamulo zmotili "predlogi za slovenski nacionalni program" objavljeni v 57. številki Nove revije februarja 1987, predvsem pa po njegovem mnenju preveč "neodločna" reakcija slovenskega političnega vodstva nanj.

Zvezni sekretar za ljudsko obrambo Branko Mamula, ki je bil izrazito politično ambiciozen, je tako 23. septembra 1987 v nastopu na seji komiteja ZKJ v JLA poslal "opozorilo" javnosti, da bo vojska reagirala za "obrambo" Jugoslavije na "notranji fronti". Za to, da je sporočil politične poglede vojske, ki jo je vodil, je uporabil partijo. Povod za njegov politični nastop je bil uboj štirih vojakov v vojašnici v Paraćinu, ki jih je ponoči ubil vojak albanske narodnosti.³⁶ To so v

³⁴ Prav tam, str. 88-89.

³⁵ Prav tam, str. 89.

³⁶ Vprašanje Kosova in narodnostnih pravic tamkajšnjega večinskega prebivalstva (stopnja avtonomije), Albancev, je bilo tudi Mamuli sredstvo za samostojen vstop v politiko. Na tem problemu je zrasla tudi politična moč Miloševića. Za "pohod na Jugoslavijo", da bi jo uredil po srbskih merilih, so

vojski in v Srbiji razumeli kot "strele v Jugoslavijo".³⁷ Mamula je napovedal odločen spopad z vsem, kar ogroža temelje države, in za "kontrarevolucionarno ravnanje" razglasil "delitve in zapiranje ob sočasnem razraščanju sovraštva do drugih narodov".³⁸ Takrat je menil, da bo za zaradi dveh nasprotujočih si pogledov na prihodnost ureditve države - srbskega in slovenskega - državni udar neizbežen.³⁹

Da je tako odkrito javno politično nastopil kot vojak, kar se v jugoslovanski politični praksi do takrat ni zgodilo, je temeljilo na njegovi oceni, da Zveza komunistov ni mogla biti več zadosten povezovalni dejavnik in da je morala to vlogo prevzeti vojska. Takšnih političnih "opozoril" ni v različnih usodnih trenutkih javno izrekel niti Tito kot vrhovni poveljnik vojske, ampak kot sekretar oziroma predsednik Zveze komunistov. S tem nastopom pa je takrat "prvi" vojak Jugoslavije prestopil rubikon. Namen je bil, da javnost sliši ocene vojaškega vrha, katere so notranje nevarnosti za Jugoslavijo, in da opozori na nesposobnost politike. "Nameravali smo, odkrito povedano, javno mnenje pripraviti na odločen korak JLA, če se bomo zanj odločili." Mamula se je očitno zavedal, da je s tem začel nevarno politično igro, in je zato pričakoval, da se bo predsedstvo SFRJ kot vrhovni poveljnik odzvalo, zato niso izključevali, da bo vojska takoj storila ta korak, tj. izvedla državni udar.⁴⁰

Državne organe, predvsem predsedstvo države, je Mamula prek partije opozarjal, da morajo nekaj storiti. Že preden se je kriza jugoslovanske družbe in države kazala na vseh področjih, je vojska prek partije "opozarjala" javnost, da se želi politično uveljaviti. Na 13. kongresu ZKJ maja 1986 so tako delegati iz JLA jasno izrazili svoje stališče glede reševanja krize, ko so menili, da ima vojska vse pravice, da v primeru ko Zveza komunistov in druge družbenopolitične sile niso sposobne voditi države, prevzame njeno vodenje.⁴¹

Vojska je našla "krivca" za krizo in nasprotnika, ki si ga je vojaški vrh želel že dalj časa "pokoriti". Čeprav takrat Milošević s svojim nacionalističnim prosrbskim programom vojaškemu vrhu ni bil preveč po godu, so videli večjo nevarnost za Jugoslavijo v slovenskem političnem vodstvu in njegovih reformskih pogledih ter v

Miloševiću sprva služili Srbi s Kosova in po njegovem mnenju neustrezen ustavni položaj Kosova kot avtonomne pokrajine (avtonomna pokrajina je bila tudi Vojvodina) v okviru Srbije. Leta 1999 oz. 2000 je Milošević "padel" prav zaradi Kosova, ko se je proti njemu zaradi pretiranega kratenja pravic Albancev postavila mednarodna skupnost. Tudi vojaško z bombnimi napadi na izbrane cilje v Srbiji, zlasti v Beogradu (npr. stavbo obrambnega ministrstva in generalštaba).

³⁷ Mišljeno kot strelji, ki so ubili vojake različnih narodnosti. Ker je bil ubijalec Albanec s Kosova, so vojska in predvsem srbska politika ter tamkajšnja sredstva javnega obveščanja to uporabili kot sredstvo za protialbansko gonjo in za "dokazovanje", da so Albanci proti Jugoslaviji, proti vsem narodom v Jugoslaviji oziroma Jugoslaviji kot državi. Zato "streli v Jugoslavijo". Ta uboj v paračinski vojašnici je služil za utrjevanje svoje politike tako vojski kot Miloševiću, ki si je prav takrat ustvarjal absolutno oblast z nacionalističnimi, najprej ostrimi protialbanskimi argumenti.

³⁸ Delo, 24. 9. 1987, str. 9.

³⁹ Mamula, n. d., str. 101.

⁴⁰ Prav tam, str. 104. Mamula je zapisal tudi, da so ta opozorila državnemu vodstvu vzeli bolj resno v tujini kot v domovini. Očitno je Mamulovo "pretnjo" v javnosti (v medijih) zasenčil Miloševićev "udar" v srbskem partijskem vodstvu, ki je bil po naključju sočasen. Na Mamulove grožnje se je odzvalo uredništvo Nove revije, ki je poslala protestno pismo Skupščini SFRJ. Podpisal ga je takratni urednik Boris A. Novak. Očitno je to povzročilo, da je bil Mamula še dodatno jezen na Novo revijo (po 57. številki, ki je izšla februarja 1987) in še posebej na urednika Novaka. Ko je konec marca 1988 razmišljal o aretacijah kritikov vojske in njega osebno v slovenskem tisku, je bil Boris A. Novak med prvimi, ki naj bi bili po Mamulovem navodilu aretirani.

⁴¹ 13. kongres ZKJ.

izvajanju reform v sami partiji, kar je bilo imenovano "prenoviteljstvo".⁴² Tako je svojo politično dejavnost usmeril proti Sloveniji. Najbrž vzroki za takšno politično določitev niso bili le v politiki "prenoviteljstva", ampak so segali globlje v preteklost, v čas ob koncu šestdesetih let, ko se je začela uveljavljati obrambna zasnova splošne ljudske obrambe, katere bistveni del je bila teritorialna obramba, temelječa na republiškem oziroma nacionalnem načelu. To pa so v Sloveniji vzeli zares, kar je že takrat vojaški vrh usmerilo v politično spletkarjenje proti slovenskemu vodstvu. Poleg tega so bile žive tudi sodbe, po katerih je bil Edvard Kardelj glavni krivec za pretirano federalizacijo Jugoslavije. Ker ni našel drugega političnega in legalnega načina, kako obtožiti slovensko politično vodstvo, ki je bilo nosilec reformnih demokratizacijskih hotenj, ga je vojaški vrh začel obtoževati kontrarevolucije. To pa je bila v takratnem jugoslovanskem političnem besedišču najhujša obsodba. Da bi to preprečili, so bili v vojski prepričani, da so dovoljeni vsi "prijemi", tudi vojaški.

Da je bilo vojaškemu vrhu večji trn v peti slovensko politično vodstvo in njegov resen odnos do teritorialne obrambe kot pa Milošević z odkritim srbskim nacionalizmom, je pokazal odziv na govor predsednika predsedstva SR Slovenije Franca Popita. V govoru, ki ga je imel 4. julija 1987 (na državni praznik Dan borca) v Novi vasi na Blokah, je po mnenju vojaškega vrha preveč poudarjal partizansko tradicijo in partizanski način boja kot edinega možnega v Sloveniji tudi v morebitnem vojaškem spopadu.⁴³ To je vojaški vrh in Mamulo osebno zelo motilo, ker sta v tem videla zavračanje vojske. Vojaškemu vrhu se je zdelo, da je dregnil v monopol vojske glede obrambe države in tudi v smiselnost vojske. Popit je bil zato izpostavljen politični kritiki, in to tudi v javnosti. Šlo je za odkrit napad na najvišjega predstavnika slovenske države v okviru Jugoslavije. Nestrinjanje s Popitom je vojaški vrh pokazal tudi v pogovorih s slovenskim političnim in državnim vodstvom septembra 1987 v Beogradu. Do srečanja je prišlo na pobudo Slovencev, ki so želeli neposredno razčistiti nesoglasja med vojsko in Slovenijo. Nejevoljo v vojaškem vrhu je poleg Popitovih stališč vzbudil tudi predlog, ki ga je slovenska politika poslala Predsedstvu SFRJ glede zastopanosti slovenskih oficirjev v vojski ter šolanja Slovencev za vojaške poklice.⁴⁴ Odnosi med zveznim sekretariatom za ljudsko obrambo in slovenskim političnim vodstvom so se takrat namreč zapletali zaradi slovenske zahteve po bolj sorazmerni zastopanosti narodov in narodnosti Jugoslavije med oficirji JLA. Stališče vojaškega vrha je bilo, da vsebuje del slovenskih predlogov nevarnost, da se "ogrozi enotnost oboroženih sil, posebno JLA. Prevladuje mišljenje, da bi uvedba nekaterih predlogov lahko vodila tudi k ustvarjanju republiških vojsk."⁴⁵

V neposredni politični spor s slovenskim političnim vodstvom se je vojaški vrh zapletel predvsem zaradi političnega procesa demokratizacije, ki je potekal v Sloveniji in ki se je dotikal vojske. Ta pa kot okostenela organizacija ni želela slišati o

⁴² O prenoviteljstvu glej v Zdenko Čepič: Čas prenoviteljstva : oris politike ZKS od aprila 1988 do aprila 1990. V: Zbornik Janka Pleterskega, Ljubljana 2003, str. 505-526.

⁴³ ARS, AS 1589, Predsednikova dejavnost/Kučan, šk. 12.

⁴⁴ ARS, AS 1589, Predsednikova dejavnost/Kučan, šk. 12. Stenografska beleške vodjene na sestanek Saveznog sekretara za narodnu odbranu admirala flote Branka Mamule i njegovih saradnika s najvišim rukovodiocima SR Slovenije, 18. 9. 1987.

⁴⁵ ARS, AS 1589, Predsednikova dejavnost/Kučan, šk. 12, Politička informacija za juli 1987. godine Predsedništvu CK SKJ.

nobenih spremembah. Čeprav so imeli v vojaškem vrhu sprva zelo podobne poglede na reševanje krize v Jugoslaviji kot v slovenski politiki, je v njem očitno prevladala ocena, da slovenski politiki ne gre zaupati. S slovenskimi politiki se je dejansko začel odkrito "prepirati" predvsem Mamula, vodstvo slovenske partije pa je skušalo v pogovorih z njim februarja 1987 omiliti nastale napetosti.⁴⁶ Leto dni kasneje pa je spor med Slovenijo in Mamulo, ki je to prikazoval kot napad na vojsko in na ustavno zasnovo splošne ljudske obrambe, izbruhnil z vso silovitostjo.

Odkrito nesoglasje med JLA in Slovenijo je izbruhnilo, potem ko je dnevnik Delo v začetku februarja 1988 objavil članek o Mamulovem potovanju Etiopijo, kjer se je v okviru vojaško-tehničnega sodelovanja med državama pogovarjal tudi o prodaji jugoslovanskega orožja.⁴⁷ Mamula in vojaški vrh pa sta se še bolj žolčno odzvala na uvodnik v tedniku Mladina z naslovom "Mamula go home".⁴⁸ Predvsem ta članek, v katerem je bil jugoslovanski "obrambni minister" označen za trgovca z orožjem, je vojaškemu vrhu služil za "kronski dokaz", da je v Sloveniji čutiti do JLA sovražen odnos. Še zlasti zato, ker se na stališča v članku nista ostro odzvala slovenski politični vrh in sodišče oziroma tožilstvo. Predsednik slovenske SZDL Jože Smole je menil, da gre za legitimno temo in da razmišljanja o vojaški industriji, ki so bila tema teh člankov, niso napad na JLA.⁴⁹

"Napadi na Mamulo" so vojski služili za "protinapad" oziroma za politizacijo odnosa do slovenske politike. Začela se je politična gonja proti Sloveniji in njenemu političnem in državnemu vodstvu, pri čemer se je vojska obnašala kot "napadena" in žrtev. Vojska je zbirala vse članke v slovenskem tisku, ki so kakor koli omenjali JLA, njene pripadnike ali pa le splošno ljudsko obrambo, katere zasnova in organizacijska izvedba s teritorialno obrambo, je bila vojaškemu vrhu sicer v napoto. Vse pisanje v slovenskem tisku, ne le negativno, ampak tudi le informativno, so začeli označevati za "napade na JLA". Vsako - še tako dobronamerno - misel o vlogi JLA in nekaterih nujnih spremembah so v vojaškemu vrhu ocenjevali kot napad na zasnovo splošne ljudske obrambe in JLA. Leta 1987 so tako našteji 36.000 takšnih prispevkov; največ v Mladini, Katedri, Tribuni in Novi reviji.⁵⁰

Na temelju takšnih "napadov na JLA" in predvsem zato, ker niti slovensko politično vodstvo niti sodstvo nista ukrepala proti piscem z represijo, se je v vojski takrat izoblikovalo prepričanje, da v Sloveniji poteka "kontrarevolucija". V vojaškemu vrhu so "mlačnost" slovenskih oblasti glede represije do kritikov vojske razumeli kot njihovo tiho strinjanje z "napadi" na vojsko. To pa je bila izrazito politična ocena, naperjena proti vodstvu ene od jugoslovanskih republik. Pri tem so kot kontrarevolucijo razumeli tudi "prenoviteljstvo" Zveze komunistov Slovenije. S takšnim stališčem glede "kontrarevolucije" so se zblížali s srbskim političnim vodstvom, ki je preganjalo "kontrarevolucijo" na Kosovem in izvajalo t. i. proti-

⁴⁶ ARS, AS 1589, (interni pogovori, politični aktivni po X. kongresu ZKS) Informacija o pogovorih z Brankom Mamulo, 16. 3. 1987.

⁴⁷ Delo, 4. 2. 1988, str. 16, Avgust Pudgar, Admiral sredi lakote.

⁴⁸ Mladina, 12. 2. 1988. Kdo je bil avtor uvodnika, ni bilo nikoli uradno pojasnjeno kljub sodnemu procesu proti Mladini v zvezi s tem člankom.

⁴⁹ Delo, 17. 2. 1988, str. 5.

⁵⁰ Božo Repe: Viri o demokratizaciji in osamosvojitvi, del 2: Slovenci in federacija. Ljubljana 2003, dok. 77, str. 293-295. Navedena številka je neverjetna! Ni jasno kakšen kriterij so imeli "zbiralci" dokazov o "napadih na JLA" v slovenskem tisku.

birokratsko revolucijo, katere cilj je bil odstraniti vse, ki se niso strinjali z Miloševičevimi pogledi in političnimi prijemi. To je vojsko izrazito spolitiziralo in jo postavilo v vlogo političnega subjekta.

V vojaškem vrhu so bili do slovenske politike in njenega vodstva kritični že pred "napadi na JLA" in so zato tako ali drugače politično delovali proti Sloveniji. Do prvega javnega nasprotovanja med vojsko oziroma zveznimi vojaškimi oblastmi in slovensko politiko pa je prišlo v prvi polovici osemdesetih let. Takrat sta politični spor povzročila vprašanje podružabljanja splošne ljudske obrambe in družbene samozaščite ter postopek sprejemanja Zakona o spremembah in dopolnitvah Zakona o vojaški obveznosti, kar so sprožili v Zvezi socialistične mladine Slovenije. Hudo kri je v vojski sprožilo zlasti gradivo za problemsko konferenco o podružabljanju SLO in DS (varnosti in obrambe), ki jo je pripravil predsednik komisije za SLO in DS pri predsedstvu RK ZSMS Janez Janša,⁵¹ v katerem je predlagal "odmiranje" JLA in prenos funkcij JLA na "oboroženo ljudstvo". To pa je bilo v popolnem nasprotju s pogledi v vojski, ki so prav obratno želeli "vrniti" vojski vse pristojnosti glede obrambe. V gradivu so bili naštet tudi "negativni pojavi v JLA", npr. da so morali vojaki čistiti oficirjem čevlje. To je vzbudilo reakcijo v vojaškem vrhu, ki je v gradivu videl "direktne in indirektne napade" na vojsko. V njegovem imenu sta se prvi odzvala komandant Ljubljanskega armadnega območja general Branko Jerkič in komite ZK v 9. armadi. Ker so v misli o "ukinjanju JLA" v vojski videli predvsem možnost njenega nadomestila z republiško vojsko, so v tem videli slovenski separatizem, ki so ga slovenski politiki očitati že zaradi teritorialne obrambe. Da bi takšne očitke zavrnila, se je slovenska politika distancirala od pripravljene problemske konference in gradiva zanjo.⁵²

O "kontrarevoluciji" v Sloveniji kot politični kategoriji so 25. marca 1988 razpravljali v vojaškem svetu JLA. Mamula je dejansko prešel od besed na dejanja. Po seji je namreč zasebno, v Kadijevičevi navzočnosti, naložil komandantu 9. armade, ki je "pokrivala" Slovenijo, generalu Svetozarju Višnjicu, naj se pri slovenskem "notranjem ministru" Tomažu Ertlu pozanima, kakšni bi bili v Sloveniji odzivi na morebitni kazenski pregon, ki bi ga sprožil vojaški tožilec proti piscem člankov o JLA v slovenskem časopisju. Vojaški vrh je še bolj kot Mladina - ki je razkrinkala orožarske posle Mamule v Etiopiji, pa tudi njegovo razsipnost in željo po lagodnosti, kajti zanj so v Opatiji gradili vilo ob morju, kar je kazalo tudi na njegove voditeljske ambicije - nameraval ukrepati proti Novi reviji oziroma njenemu uredniku Borisu A. Novaku in nemu od avtorjev - Viktorju Blažiču,⁵³ ki se

⁵¹ Blaž Vurnik: Med Marxom in punkom : vloga Zveze socialistične mladine Slovenije pri demokratizaciji Slovenije (1980-1990). Ljubljana 2005, str. 56.

⁵² Prav tam, str. 44-61.

⁵³ Vojska takrat, ko je razmišljala o aretacijah njenih kritikov v Sloveniji, še ni vedela za "odtujeni" oziroma prekopirani vojaški dokument, ki so ga našli v preiskavi, ko so iskali kopijo razprave Milana Kučana na 72. seji predsedstva CK ZKJ 29. 3. 1988, ki je krožila v "javnosti" in na podlagi katere je bila razkrita takratna namera vojske. Vojaški dokument operativne narave so našli v preiskavi agenti Službe državne varnosti, vendar so vedeli le, da gre glede na obliko in vsebino za vojaški dokument (kakšen dokument je to bil, niso vedeli, kajti na najdeni kopiji ni bilo naslovne strani), zato so o tem obvestili komando 9. armade, kjer so šele tedaj ugotovili, da je bil dokument prekopiran. Kmalu so odkrili, kdo je to storil. Marjan Kranjc: Balkanski vojaški poligon. V: Borec, 567-568-569, 1998, str. 113-115, 131, 136. Najdba vojaškega dokumenta je sprožila t. i. proces proti četverici (aretiranih v zvezi s posedovanjem kopije), kar je vojska izrabila za politizacijo odnosa do Slovenije in njenega političnega vodstva. To pa je za vojsko imelo negativen učinek. Sodni proces pred vojaškim sodiščem in njegova izvedba v neslovenskem jeziku (kar je bilo izraz politizacije vojske in razkazovanja njene "moči"

je krajšem članku obregnil ob vojaško protiobveščevalno službo.⁵⁴ Ta je morda celo vedela, da je jeseni 1987 Ivan Borštner⁵⁵ navezal stike z Novakom, ki pa iz previdnosti, ker so se mu zdeli obiski nekoga v oficirski uniformi v uredništvu Nove revije nenavadni in nevarni (provokativni), v sodelovanje z njim ni "ugriznil".⁵⁶ Vendar je bil kljub temu med tistimi, ki jih je želela vojaška protiobveščevalna služba aretirati med prvimi.

Vojska je s tem, ko je zbirala podatke o ljudeh, ki so bili kritični do nje in njenih potez, neposredno posegla v civilno sfero. Ko je vojaški vrh (najbrž skupaj z vojaško protiobveščevalno službo) načrtoval poseg vojaških institucij proti civilistom, se je vsekakor zavedal, da bi to izzvalo negodovanje v Sloveniji, morda celo javne demonstracije. Te je predvidel in si jih na neki način celo želel, kajti tako bi imel "alibi", da nastopi v zaščito reda, miru in ustavnosti.⁵⁷ Višnjič je zato Ertlu ponudil pomoč vojske pri dušitvi nemirov. O namerah vojske in "ponujeni pomoči" je Ertl obvestil predsednika predsedstva CK ZKJ Milana Kučana in slovenskega člana predsedstva SFRJ Staneta Dolanca (ta je bil tudi v državnem predsedstvu odgovoren za ustavno ureditev in "notranje zadeve"). Oba sta se nato z sešla Višnjičem (v Planici, kjer je bilo mednarodno tekmovanje v smučarskih skokih) in mu povedala, da takšno predvideno delovanje vojske presega njene pristojnosti. Kučan je menil, da gre pravzaprav za željo po ukrepih, ki so značilni za državni udar. To je povedal tudi na seji predsedstva CK ZKJ 29. marca 1988, ko je z vprašanjem o načrtovanih potezah vojske v Sloveniji razkril načrte vojaškega vrha. Kadijevič je zanikal,⁵⁸ da naj bi vojaški svet dal Višnjiču kakršna koli na-

in prevlade nad zakonodajo, kajti slovenščina je imela tudi v vojski enak položaj kot drugi jeziki, vendar se je vojaški vrh odločil, da tega ne bo upošteval) sta v slovenski javnosti sprožila proteste, ki so bili naperjeni proti vojski in zveznim oblastem, ne pa proti slovenskim. Neupoštevanje slovenskega jezika v sodnem postopku pred vojaškim sodiščem je bilo politična odločitev, za katero je lahko stal le vojaški vrh. Temu se je predsedstvo SFRJ "vdalo" in to branilo pred zahtevami slovenske politike, da naj bo proces v slovenščini.

⁵⁴ Viktor Blažič: Yugoslavia's Security Dilemmas and the West. V: Nova revija, 61-62, str. 948-952. O tem članku je Zvezni sekretariat za ljudsko obrambo izdal Informacijo o tretmanu JNA u poslednjem broju časopisa "Nova revija" in na koncu zahteval, "da bi z najvišjega nivoja, na odgovarjajoč način, treba obsoditi tak in podobne napade na JLA". ARS, AS 1589, Predsednikova dejavnost/Kučan, šk. 12.

⁵⁵ Ivan Borštner, zastavnik (praporščak) JLA, je v začetku leta 1988 je prekopiral vojaški dokument o nalogah oboroženih sil operativnega značaja in ga zaradi vsebine, o kateri je menil, da pomeni s strani vojske nevarnost za Slovenijo, posredoval novinarjem Mladine (predal Davidu Tasiču, ta pa Mladinemu "vojaškemu strokovnjaku Janezu Janši). Pri njem so našli kopijo dokumenta, kar je bil vzrok za aretacijo in sodni proces pred vojaškim sodiščem.

⁵⁶ Ustna izjava Borisa A. Novaka avtorju, 29. 10. 2006.

⁵⁷ "Scenarij", ki ga je imel vojaški vrh, je na podlagi razprave Kučana na seji predsedstva CK ZKJ 29. 3. 1988 (stenogram te razprave je začel krožiti med "zainteresiranimi", odtujen pa je bil iz pisarne predsednika SZDL Slovenije Jožeta Smoleta) v Mladini predstavil Vlado Miheljak (pod psevdonimom Majda Vrhovnik) v članku z naslovom Noč dolgih nožev. Vlado Miheljak: Slovenci padajo v nebo. Ljubljana 1995, str. 32-33. Ker so menili, da je avtor tega članka, ki je bil dejansko predstavitev Kučanove razprave, Janez Janša, je SDV iskala odtujeni stenogram pri njem in pri tem po naključju odkrila kopijo vojaškega dokumenta, za katerega v SDV niso niti vedeli, kaj pomeni, v vojski pa niso vedeli, da je prekopiran in da je tako prišel v "javnost". Kranjc, n. d., str. 113-115, 131, 136.

⁵⁸ Mamula, ki je bil tedaj spiritus agens tega početja, se je v svojem spominskem zapisu te seje izognil (sicer jo je omenil), vendar je naprtil "krivdo" Višnjiču, ki naj bi bil "neodgovoren in je povedal svojo interpretacijo razprave v ožji sestavi (podčrtal Z. Č.) Vojaškega sveta". (Mamula, n. d., str. 124) Dejansko je s tem, ko je zapisal v "ožji sestavi", povedal, da je bilo o tem, o čemer je govoril Višnjič z Ertlom, nato pa še s Kučanom in Dolancem, povedano ne na seji Vojaškega sveta, ampak "off the record" in formalno res ne na seji. Torej je šlo za osebno "naročilo" Mamule Višnjiču in ne za uradno stališče Vojaškega sveta. O tem pa Mamula ni zapisal nič.

vodila (kar je bilo dejansko res, kajti Višnjiču je dal navodila po seji Mamula), in trdil, da naj bi se ta z Ertlom, Dolancem in s Kučanom pogovarjal na lastno pest.⁵⁹

Vojaški vrh je v tem videl "zadnji opomin" Sloveniji, in ker so dobili "napadi na JLA" večjo politično težo, je dosegel, da je o tej tematiki 4. aprila 1988 razpravljalo predsedstvo države. Obravnavali so informacijo JLA o "napadih", v kateri je bil ta problem močno politiziran, dramatiziran in napihnjen, saj naj bi bilo postavljeno "vprašanje obstoja države", ki mu je sledila zahteva, "da mora JLA vstati v njeno obrambo in opozoriti vodstvo Slovenije".⁶⁰ V vojaškem vrhu so bili namreč trdno prepričani, da je "napade na JLA" organiziralo slovensko vodstvo in da je šlo za širše zasnovano dejavnost proti Jugoslaviji.⁶¹ Menili so, da ustvarja slovensko vodstvo republiško armado, pri čemer so nekateri celo trdili, da to v resnici vodi Ivan Maček-Matija.

Kmalu po razkritju dejavnosti vojaškega vrha, predvsem pa Mamule, proti slovenskemu vodstvu je Mamula zapustil položaj "obrambnega ministra". Očitno je spoznal, da je njegova politična dejavnost začela motiti državno vodstvo. Za upokojitev naj bi se odločil sam, pred iztekom mandata, razlog pa naj bi bila njegova starost.⁶² Dejstvo pa je bilo, da se je preveč politično izpostavil in ustvaril politično neprijetne odnose s Slovenijo. Pred tem je izbral in postavil svojega naslednika, generala Veljka Kadijeviča, nad katerim pa je bil kmalu razočaran in ga je posredno obtožil prevratniških namenov. Predvsem naj bi se razlikovala glede odnosa do Jugoslavije, pri čemer naj bi bil Mamula iskreno jugoslovansko opredeljen, medtem ko naj bi bil Kadijevič bolj prosrbski. Jugoslavijo je dejansko razumel tako kot Milošević.

Mamula je s Kadijevičem pripravil načrt, da v "primeru krize" vojska prevzame usodo države v svoje roke. Ta "prevratniški" načrt, o katerem sicer ni nič znanega, razen da je obstajal, je Kadijevič podedoval od Mamule. Februarja 1990, po razočaranju zaradi poloma na 14. kongresu ZKJ, naj bi Kadijevič Mamuli, s katerim naj bi bila takrat zaradi različnih pogledov na prihodnost jugoslovanske države že dokaj narazen, ponudil, da bi "skupaj delala po dogovorjenem načrtu".⁶³ Vojaški načrt je torej obstajal in po (kasnejši) oceni Mamule naj ne bi Kadijeviču po "porazu" Miloševića in tudi vojske (partijske organizacije v JLA, ki mu je stala ob strani na 14. kongresu) ostalo nič drugega, kot da "prevzame odgovornost in da začne delovati po načrtu".⁶⁴

Vojsko je razkroj ZKJ, ki se je zgodil na 14. kongresu (od 20. do 22. januarja 1990 v Beogradu), očitno prizadel. Vojaški vrh je s tem izgubil "polje" za svoje legitimno politično delovanje v okviru osrednje politične organizacije. Znašel se je

⁵⁹ ARS, AS 1589, šk. 1350, 72. sednica P CK SKJ, 29. 3. 1988 (neautorizirane magnetofonske beleške).

⁶⁰ Mamula, n. d., str. 126-127.

⁶¹ O odnosu do JLA v Sloveniji je bil govor tudi na razširjeni seji predsedstva CK ZKS, ki so se je udeležili tudi člani predsedstva SR Slovenije in je bila sklicana je bila na pobudo zveznega partijskega predsedstva. Ta je namreč verjel navedbam vojaškega vrha, da gre v Sloveniji za organizirano delovanje proti JLA in da te stvari v Sloveniji namerno podcenjujejo. ARS, AS 1589, šk. 1034, 55. (razširjena) seja P CK ZKS, 8. 4. 1988.

⁶² Mamula, n. d., str. 151.

⁶³ Mamula, n. d., str. 158; Mamuli je to "ponudbo" posredoval Stane Brovet (namestnik "obrambnega ministra"), ki ga je obiskal v Opatiji, kjer je Mamula živel v "vojaški" vili, potem ko se le-ta po obisku šefa vojaške protiobveščevalne službe Marka Negovanoviča še ni odločil, da bo politično sodeloval z Kadijevičem.

⁶⁴ Prav tam.

na "brisanem prostoru", brez političnega kritja, ki mu ga je dajala partija. O moči partije je vojaški vrh sicer dvomil že prej, predvsem zaradi neučinkovitosti njenega vodstva in mnogih izrečenih besed na sestankih vodstva ZKJ, ki so ostale brez učinka - tako je bilo npr. stališče glede slovenskih ustavnih amandmajev septembra 1989, ko so bili ti v slovenski skupščini sprejeti kljub celonočni seji centralnega komiteja ZKJ in tam izrečenim nasprotovanjem in celo grožnjam; Zveza komunistov pa naj ne bi vojske dovolj zaščitila pred "političnimi napadi" v Sloveniji.

Vojaški vrh je želel v politično življenje v Jugoslaviji vstopati prek partije.⁶⁵ Kmalu se je pokazalo, da pri tem ne bo uspešen. Vojska se je tudi prek partije predstavljala za edinega varuha obstoja jugoslovanske države, pa tudi njenega političnega sistema. Konferenca organizacije ZKJ v JLA, ki je potrkala 23. novembra 1989 v sklopu priprav na 14. izredni kongres ZKJ, je bila pred kongresi republiških partij, s čimer je najbrž vojaški vrh želel dati določeno politično usmeritev. "Naše stališče temelji na dejstvu, da ima Jugoslavija izvirno suverenost, ki temelji na suverenosti državljanov in narodov ... Zato si tudi prizadevamo za moderno in učinkovito federacijo z natančno določenimi pristojnostmi," je bil eden od sklepov te konference.⁶⁶ Dejansko pa so učinkovito federacijo razumeli v okviru Miloševićevega modela jugoslovanske federacije, kajti učinkovitost naj bi dosegli z večjo centralizacijo.

Čeprav se v vojaškem vrhu najprej niso povsem strinjali z nacionalizmom srbskega vodstva, so v njem vseeno videli največjega zagovornika ohranitve ozemeljske enotnosti jugoslovanske države in socializma, kar je bil za vojaški vrh osnovni cilj njihovega političnega delovanja. Vojska in Milošević sta se še bolj povezala po večstrankarskih volitvah v Sloveniji in na Hrvaškem aprila 1990. Zlasti v vojski so volitve ocenjevali za izraz nacionalizma in separatizma v obeh republikah. Pri tem so, čeprav so bili bolj v odkritem "spopadu" s Slovenijo, še bolj sumničavo in odklonilno gledali na Hrvaško, kjer je oblast prevzel dr. Franjo Tuđman - nekdanj general JLA, ki mu je bil čin zaradi jasno izražane hrvaškega nacionalizma v šestdesetih letih "suspendiran" - s svojo Hrvatsko demokratsko zajednico.

Po protestnem odhodu slovenske delegacije s 14. izrednega kongresa ZKJ je Zveza komunistov Jugoslavije dejansko prenehala obstajati. S tem je vojska, ki je bila v svojem političnem delovanju močno vezana na ideologijo in politiko, pa tudi organizacijo Zveze komunistov, postala ideološki in politični "brezdomec" in brez podlage za svoje politično delovanje. Vojaški vrh je bil zato najbolj zainteresiran za nadaljevanje delovanja ZKJ, zato je veliko razočaranje povzročil Milošević, ko je junija 1990 "opustil" Zvezo komunistov in iz nje in srbske Socialistične zveze ustanovil novo politično stranko, Socialistično partijo Srbije.⁶⁷

⁶⁵ 72. Seja predsedstva CK ZKJ (29. 3. 1988) je imela na dnevnem redu razpravo o "idejno-političnih aspektih napadov na JLA" na temelju gradiva, ki ga je pripravila komisija, imenovana v začetku marca. Vojaškemu vrhu je prek organizacije ZK v vojski - predsednik te organizacije je pripadal vojaškemu vrhu in je sodeloval kot "politik" v delu kolegija zveznega sekretariata za ljudsko obrambo - uspelo vprašanje "napadov na JLA" spolitizirati na partijski ravni. Namen je bil v zveznem partijskem vodstvu ustvariti negativno mnenje o Sloveniji, Slovencih in slovenskem političnem vodstvu, kar je ustrezalo predvsem Miloševiću, kajti v vodstvu slovenske ZK so bili najodločnejši nasprotniki njegove nacionalistične prosrbske politike. Tedaj so bili edini, ki so razumeli, kakšen je namen Miloševića, in so zato temu odločno nasprotovali.

⁶⁶ Predojevič, n. d., str. 29.

⁶⁷ Kadjević je ocenjeval ustanovitev Socialistične partije Srbije (nastala je junija 1990 z združitvijo ZK Srbije in SZDL Srbije) kot dokončen razpad Jugoslavije in kot dejstvo, da so Američani svoj cilj, da z zgodovinskega prizorišča odstranijo ZKJ, dosegli tudi v Srbiji. Borisav Jović: Zadnji dnevi SFRJ.

V Sloveniji se je po 14. kongresu ZKJ vojaška partijska organizacija vključila v politično dogajanje s predlogom o ustanovitvi nove slovenske zveze komunistov, kajti ZKS se je preimenovala v ZKS - Stranka demokratične prenovе. Predlog za ustanovitev nove slovenske komunistične stranke je prišel iz vrst Neslovencev, večinoma Črnogorcev iz Domžal; glavni pobudnik pa je bil celo povezan s t. i. barsko partijo, skupino ki je zagovarjala informbirojevska stališča in ki je v Baru (v Črni gori) leta 1981 ustanovila Komunistično partijo Jugoslavije. Ta organizacija naj bi po mnenju vojaškega partijskega vodstva sodelovala v nadaljevanju partijskega kongresa in tako pomagala ohraniti vsejugoslovansko organizacijo komunistov. Tak načrt pa so opustili, kajti nasprotovali so mu tudi mnogi komunisti v JLA, ki so živeli v Sloveniji.⁶⁸ Dejansko so se komunisti v vojski v 5. vojaškem območju uprli nameri, da bi v Sloveniji ustanovili nekakšno "kvizlinško" komunistično organizacijo, kar si je želelo partijsko vodstvo v JLA. Vojska je s tem v Sloveniji dejansko nehala nastopati kot politični dejavnik. Svojo politiko v Sloveniji je skušala uveljavljati prek svojega delegata v Zboru združenega dela slovenske skupščine polkovnika Aksentijeviča, izvoljene na volitvah aprila 1990. Pri tem ni bila uspešna.

Poleg tega, da je vojska z razkrojem ZKJ izgubila politično zaslombo za svojo ideologijo jugoslovanstva in organizacijski okvir, je sprememba Miloševićevega pogleda na prihodnost Jugoslavije - to je namreč začel čedalje bolj razumevati kot "veliko" Srbijo - pomenila za vojsko tudi izgubo ideje Jugoslavije. Potem ko je tudi Milošević to opustil in ustanovil svojo stranko, so se v vojaškem vrhu odločili za ustanovitev nove politične stranke, ki je imela vsejugoslovanski značaj. Iz vrst vodilnih upokojenih vojaških osebnosti je prišla pobuda za ustanovitev stranke Zveza komunistov - Gibanje za Jugoslavijo, ki jo je podprl tudi "aktivni" vojaški vrh. Novi stranki se je pridružila približno polovica oficirjev JLA, še najmanj na vojaškem območju, ki je obsegalo Slovenijo in velik del Hrvaške, kjer je bil odziv nekaj nad tretjino nekdanjih članov ZK. V Sloveniji je bilo zanimanje oficirjev za "vojaško" stranko integralnega jugoslovanstva še mnogo manjše.

Z zблиžanjem vojaškega vrha z Miloševićem je bilo bolj ali manj konec samostojnega političnega nastopanja vojaškega vrha, ki se je v Mamulovem času kazal kot dokaj samostojen politični subjekt. Zaradi izgube "ideološke" podlage, ki jo je predstavljala Zveza komunistov, so začeli iskati oporo v ideološko najbližjem političnem partnerju, ki pa je bil bolj kot z ideologijo in razrednostjo prepreden z nacionalizmom. Ta se je razlikoval od vojaškega razumevanja jugoslovanskega nacionalizma, vendar so bili srbski pogledi vojaškemu vrhu, na čelu z jugoslovanskim obrambnim ministrom, najbližji. Pri mnogih pa je ostajala "jugoslovanska ideja" prevladujoča in so zato novembra 1990 ustanovili projugoslovansko stranko, v

Ljubljana 1996, str. 150. Kadrijević je bil razočaran, ker mu Milošević ni povedal o ustanovitvi SPS, čeprav sta dva dni pred tem razpravljala o nadaljnjem delu v ZKJ. Jović je zapisal: "Ne more priti k sebi. Izgubil je 'oporno točko'." Jović, n. d., str. 152. Razočaranje Kadrijevića zaradi ustanovitve SPS je skrbelo tudi Miloševića, kateremu očitno ni bilo do tega, da bi se sprl z vojsko. Jović, n. d., str. 151.

⁶⁸ Pobuda za ustanovitev "Nove ZKS", kateri naj bi botrovali komunisti v JLA, naj bi prišla tudi od Franca Popita, ki je septembra 1989 kritično nastopil proti "prenoviteljstvu" v ZKS in izstopil iz njegovega vodstva. Popit naj bi dal takšno pobudo generalu Višnjicu, ki je to sporočil dalje, vse do vojaškega vrha in Kadrijević je nato dal pristanek, da naj vojska botruje ustanovitvi "nove ZKS", da bi se tako ohranila ZKJ. Ko je Višnjic čez nekaj dni obiskal Popita (avtomobil, s katerim se je peljal v Portorož, je bil last vojaške protioveščevalne službe!), se je ta distanciral od sodelovanja z vojsko. Predojević, n. d., str. 39-44.

kateri so imeli vodilno vlogo prav oficirji (upokojeni, a še vedno politično vplivni, pa tudi še aktivni). To je bil poskus "reševanja" vojske pred poudarjenim srbskim nacionalizmom.

Po razpadu ZKJ je vojaški vrh, predvsem Kadrijevič, svoje politično delovanje preusmeril na predsedstvo SFRJ. Še zlasti se je to poznalo, ko je postal predsednik tega kolektivnega suverena jugoslovanske države predstavnik Srbije dr. Borisav Jovič, zvesti privrženec Miloševićeve politike. Prek Joviča se je začel v politično življenje vpletati "obrambni minister" Kadrijevič, vojska pa je skušala dobiti politično pokritje za svoje centralistične načrte. Prepletanje vojaškega vrha in predsedstva SFRJ je v začetku devetdesetih let večkrat privedlo razmere v Jugoslaviji na rob vpeljave vojaške uprave ali izvedbe nekakšnega vojaškega udara.

Vojaški vrh se je večkrat znašel v skušnjavi, da bi vojsko neposredno vključil v politično reševanje jugoslovanskega problema, tako da bi prevzela oblast. Bilo je več načrtov za izvedbo vojaškega udara, vendar se zanj vojaški vrh ni nikdar odločil. Razlog je bil najbrž predvsem v tem, da ni dobro vedel, kako to izvesti v ustavnem okviru in kakšni bodo odzivi doma in v tujini. Ker je vojska želela delovati v skladu z jugoslovansko ustavo, se je naslonila na predsedstvo SFRJ. Vojaški vrh je računil, da bo to sprejelo njihove ocene o stanju v državi kot tudi možnost, da bi vojska z vojaško represijo "ustavno" branila Jugoslavijo.

Vojska je svoja politična stališča o Jugoslaviji in svoji vlogi pri njenem ohranjanju skušala predstaviti tudi v tujini. Konec aprila 1990 so se tako pri Kadrijeviču dogovorili, da bo v Franciji stališča vojaškega vrha predstavil načelnik generalštaba JLA Blagoje Adžič, v Sovjetski zvezi pomočnik "obrambnega ministra" Stane Brovet in v Veliki Britaniji upokojenec Branko Mamula, ki je bil v ozadju še vedno politično aktiven.⁶⁹ Tako je vojaški vrh skušal izvedeti, kakšno je stališče omenjenih držav do prihodnosti Jugoslavije, predvsem pa predstaviti sogovornikom svoja stališča in "potipati", kakšen bi bil odziv na samostojno politično nastopanje vojske. Ti obiski so potekali poleti in jeseni 1990, po volitvah v Sloveniji in na Hrvaškem, rezultate katerih so v vojaškem vrhu ocenjevali za negativne, ker so oblast v obeh republikah prevzeli nacionalistični, protijugoslovanski in protikomunistični politiki.

Kadrijevič se je z Jovičem in Miloševićem (leta 1989 in 1990 so z družinami skupaj preživljali dopust in kovali politične načrte) še posebej zblížal, ko je postal Jovič predsedujoči v državnem predsedstvu. Predstavljali so nekakšen neformalni, a odločujoč civilno-vojaški triumvirat. Milošević, ki je bil nezadovoljen s predsednikom jugoslovanske "vlade" Antejem Markovičem, je celo razmišljal, da bi tega zamenjal Kadrijevič.⁷⁰ To je bilo zadostno znamenje, da je bil Kadrijevič blizu Miloševiću oziroma da ga je ta želel porabiti za svoje politične namene. Kadrijevič je bil tudi sam zelo odklonilno nastrojen do Markoviča, ki je vodil "vlado", v kateri je bil "obrambni minister".⁷¹ Nasploh je Kadrijevič želel svoje politične poglede uresničevati prek Joviča oziroma predsedstva države, Jovič in Milošević pa sta na drugi strani potrebovala vojsko. V začetku marca 1991 je tako vojska s tanki posegla v demonstracije v Beogradu, ki so bile usmerjene proti Miloševiću. Ta je

⁶⁹ Po navedbah Mamule je bil on tisti, ki je predlagal Kadrijeviču obiske predstavnikov vojske v določenih državah. Mamula, n. d., 181-182.

⁷⁰ Jovič, n. d., str. 69.

⁷¹ Imenoval ga je "kurbin sin". Prav tam, str. 172.

prosil Kadijeviča za pomoč vojske tudi v demonstracijah, ki jih je pripravljala opozicija v Beogradu junija 1991, kar mu je Kadijevič obljubil.⁷² Vojska je dejansko zapustila vojašnice, še preden je začela delovati v Sloveniji, ko je ta razglasila neodvisnost in suverenost. Kadijevič je Joviču in Miloševiću v začetku maja 1991 predstavil namere vojske, predvsem izvedbo "vojaškega udara, ki ga je vojaški vrh očitno pripravljala maja 1991. Takrat naj bi bilo predsedstvo SFRJ kot vrhovni poveljnik oboroženih sil zaradi neizvolitve novega predsednika predsedstva SFRJ, hrvaškega predstavnika Stjepana Mesiča, blokirano in bi zato Štab vrhovne komande lahko deloval samostojno ter v državi razglasil izredno stanje.⁷³ Konec maja 1991 pa je Kadijevič v istem krogu razmišljal o tem, da bi vojska vrgla slovensko vlado, ker ta ni izvajala vojaških zakonov.⁷⁴ Nasploh je bil prevratniško nastrojen že večkrat pred tem, ideje pa je črpal iz "kriznega načrta", ki sta ga izdelala v Mamulo. Svoje politične poglede je želel uresničiti in neposredno prevzeti oblast, vendar tega ni storil, ker je bil na eni strani legitimist, na drugi pa bolj general za izvajanje ukazov - tako ga je označil Mamula - kot pa poveljnik, ki bi sprejemal odločitve.⁷⁵

Poleg tega da je vojaški vrh konec marca 1988 razmišljal o aretacijah tistih, ki so v slovenskih časopisih objavljali kritične članke o JLA,⁷⁶ je bilo še nekaj poskusov, da bi vojska nasilno posegla v politično oziroma državno oblast. Takšno razmišljanje se je okrepilo zlasti po večstrankarskih volitvah v Sloveniji in na Hrvaškem aprila 1990. Vojska je novo oblast v obeh republikah ocenjevala kot protijugoslovansko, separatistično in protisocialistično. Zato je sredi maja 1990 začela izvajati vojaške ukrepe, ki pa so imeli jasen politični namen. Da bi vojaško oblast v Sloveniji in na Hrvaškem oslabil, je generalštab brez poprejšnjega soglasja predsedstva SFRJ sprejel odločitev, da razoroži enote teritorialne obrambe.⁷⁷ Sklep je bil naperjen predvsem proti Sloveniji, saj je teritorialna obramba resnično delovala le v njej. Da vojska ni hotela ničesar tvegati, čeprav je bila TO oborožena le z lahkim pehotnim orožjem, JLA pa je imela težko orožje, tudi tanke, kaže Adžičeva izjava: "Kjer koli na svetu vojska izpelje državni udar in prevzame oblast, tega nikdar ne stori s strelnim orožjem, ampak s tanki in težkim orožjem, ki ga prebivalstvo ne more imeti in z njim razpolagati."⁷⁸ Slovenija je bila namreč po mnenju vojske najbolj "separatistično" usmerjena republika, zato so želeli njeno "vojsko" legalno razorožiti.⁷⁹

⁷² Prav tam, str. 329.

⁷³ Prav tam, str. 313-315.

⁷⁴ Prav tam, str. 328. Jovič je v dnevnik zapisal: "Pošteno povedano, imam povsem dovolj teh praznih vojaških zgodb ... Jasno je, da ne bodo ukrenili in naredili nič."

⁷⁵ Mamula, n. d., str. 159.

⁷⁶ Ko je vojska to izvedla oz. je zajela tiste, ki so odtujili oz. imeli vojaški operativni dokument (t. i. četverico), je s svojim ravnanjem, zlasti z izvedbo sodnega procesa pred vojaškim sodiščem (tudi zaradi uporabe jezika v obravnavi), v Sloveniji dosegla prav nasproten učinek, kot ga je nameravala. Razburkala je politično prizorišče in množice, proti katerim pa ni imela "orožja". S silo se ni upala ustaviti. Dobila pa je "dokaz", da so v Sloveniji resnično nastrojeni proti JLA in da te za vsako ceno ne brani niti slovenska oblast.

⁷⁷ Republiški štab TO Slovenije (vodil ga je general Ivan Hočevnar, ki je bil usmerjen protijugoslovansko) je dobil tajni ukaz o predaji orožja TO v hrambo JLA 13. 5. 1990, ukaz, ki je temeljil na sklepu Vojnega sveta, pa je bil uradno izdan 15. 5. 1990, na dan, ko je postal predsednik predsedstva SFRJ B. Jovič.

⁷⁸ Janez Drnovšek: Moja resnica: Jugoslavija 1989 - Slovenija 1991. Ljubljana 1996, str. 200.

⁷⁹ Razorožitev TO V Sloveniji in na Hrvaškem je bila izvedena, ker "ne bomo dovolili, da orožje zlorabijo v možnih spopadih ali za nasilno odcepitev". Jovič, n. d., str. 144.

Tretji poskus uveljavitve moči vojske in njenega neposrednega vključevanja v razreševanje političnih odnosov v državi je sledil v začetku leta 1991, ko je vojska zahtevala, predsedstvo SFRJ pa sprejelo sklep o razorožitvi t. i. paravojaških enot. Med te so šteli tudi slovensko TO, ki se je po poskusu razorožitve maja 1990 osamosvojila in ni bila več pod oblastjo Zveznega sekretariata za ljudsko obrambo. Slovenska skupščina je namreč konec septembra 1990 sprejela amandma k ustavi, po kateri je Slovenija sama urejala teritorialno obrambo, republiško predsedstvo pa je imenovalo in razreševalo komandanta TO Slovenije.⁸⁰ Vojska je na to odgovorila oktobra 1990 z zasebno štaba TO Slovenije. Šlo je za opozorilo, da se vojaški vrh ni sprijaznil s slovenskim osamosvajanjem.

V začetku leta 1991 je vojska bolj kot na Slovenijo uperila svojo pozornost proti Hrvaški, kjer so oblasti začele ustanavljati svojo vojsko. Vojaški vrh je v tem videl neposredno nevarnost, zato se je odločil za neposredno sodelovanje vojaške protiobveščevalne službe. Predsedstvo SFRJ je na njegovo željo sicer sprejelo odlok o razformiranju t. i. paravojaških organizacij in njihovi razorožitvi, ker pa ni bilo uspeha, se je vojaški vrh odločil, da bo nastopil proti Hrvaški sam s sredstvi, ki so mu bila bolj blizu kot politična. Vojaški obveščevalci so na Madžarskem spremljali nakupe orožja za potrebe Hrvaške. Vedeli so tudi za Transporte orožja iz Madžarske na Hrvaško, vendar teh niso nasilno prekinili, ampak so sklenili to uporabiti kot politično-propagandno sredstvo - za politike in za javnost. Vojaški obveščevalci so namreč posneli film, v katerem je "igral" glavno vlogo hrvaški obrambni minister Martin Špegelj, do reorganizacije jugoslovanske vojske komandant armade v Zagrebu. Film je vojaški vrh pokazal Tuđmanu z namenom, da bi ga prestrašil, prikazan pa je bil tudi po TV, da bi javnost zvedela za nelegalnost hrvaškega početja in da bi vojska dobila legitimno pravico ukrepati. Špeglja so hoteli postaviti pred sodišče. Celotna spletko, ki se sicer ni posrečila, je bila namenjena temu, da bi ustvarili podlage za vojaško posredovanje na Hrvaškem, s katerim bi "zaščitili" srbsko prebivalstvo pred hrvaškimi oblastmi. Vojska se je v tistem času ne le politično, ampak tudi že praktično postavila na stran Miloševića in njegovega načrta o ustvarjanju Velike Srbije.

Najbolj celovito in najbolje pripravljeno ter odločno se je vojaški vrh lotil prevzemanja oblasti v Jugoslaviji sredi marca 1991. Takrat je potekala tridnevna seja predsedstva države, ki pa je bila formalno seja vrhovnega poveljstva obo-roženih sil SFRJ. Uradno je bila to seja vrhovnega poveljstva, torej je zasedal vojaški vrh⁸¹ skupaj s svojim vrhovnim poveljnikom. To je pomenilo, da je vrhovno poveljstvo prek predsedstva vstopilo neposredno v politiko s tem, da je izsililo sejo oziroma obliko in kraj sestankovanja. Odločnost vojaškega vrha so

⁸⁰ Konec avgusta 1990 je bila po nalogu notranjega ministra Republike Slovenije ustanovljena Manevrska struktura narodne zaščite; konec septembra je predsedstvo RS imenovalo za poveljnika Republiškega štaba TO RS Janeza Slaparja (namesto proilajevskega Hočevarja), ki je v začetku oktobra pozval Hočevarja, naj mu preda posle v vodenju TO; naslednji dan je zaradi osamosvojitve TO izpod JLA vojska zasedla prostore Republiškega štaba TO RS v Ljubljani. V začetku oktobra je predsedstvo SFRJ sprejelo tudi sklep, da prevzame poveljevanje nad slovensko TO poveljstvo 5. vojaškega območja v Zagrebu, da bi tako izničili slovensko TO.

⁸¹ Seje so se udeležili "obrambni minister" Kadrijevič, njegov pomočnik Stane Brovet, načelnik generalštaba Blagoje Adžič, pomočnik zveznega sekretarja za LO Nikola Čubra, Milan Čusič, podsekretar v ministrstvu, Stevo Radovanovič, načelnik pravne uprave ZSLO in Vuk Obradović (Jovič, n. d., str. 279); ta je bil načelnik kabineta ministra Kadrijeviča, nanj je imel velik vpliv in je bil vez vojske z Miloševićem; po navedbi Mamule je bil tisti, ki je storil vse, da je JLA prešla iz jugoslovanskega na srbski program. Mamula, n. d., str. 160.

najbrž izzvali dogodki na Hrvaškem, kjer je prišlo do krajšega spopada vojske in hrvaških policistov, pa tudi posredovanje vojske v Beogradu proti demonstrantom, ki so demonstrirali proti Miloševiću.⁸² To je vojaškemu vrhu dvignilo samozavest. Poleg tega pa je vojski vrgla rokavico Slovenija, ko je sprejela odločitev, da v JLA ne bo več pošiljala slovenskih nabornikov. Seji 12. in 13. marca 1991⁸³ sta bili namreč "zaradi njihovega vztrajanja" (vrhovnega poveljstva - op. Z. Č.) na "poveljniškem mestu", v bunkerju na Dedinju, in ne v prostorih predsedstva SFRJ.⁸⁴ Že to je imelo dramatično sporočilo in je kazalo na odločnost vojaškega vrha, da nekaj doseže. Na to, da bo seja v bunkerju, je očitno pristal predsednik predsedstva Jovič.⁸⁵ Tema sestanka je bila: razmere v državi in naloge vrhovnega poveljstva oboroženih sil. Kadrijevič je jasno povedal: "Prišel je trenutek, da se iz oči v oči srečamo z državljani in narodi Jugoslavije."⁸⁶ Vojska iz oči v oči z državljani brez posredništva politike in politikov, vojska kot politični dejavnik.⁸⁷

Ker pa je vojaški vrh pri tem želel ostati v mejah ustave in zakonodaje, je skupaj s predsednikom Predsedstva SFRJ Borisavom Jovičem in promiloševićevskimi člani državnega predsedstva izvedel politično-pravni "manever". Najprej je od predsedstva zahteval, da sprejme več sklepov, med njimi tudi o uvedbi izrednih razmer na celotnem ozemlju SFRJ in o mobilizaciji.⁸⁸ Predsedstvo naj bi tudi razveljavilo vse normativne akte, ki so bili ali naj bi bili v nasprotju z zvezno ustavo. Zahteva vojske je bila tudi sprejem nove jugoslovanske ustave v šestih mesecih in vzpostavitev novih organov oblasti, ki naj bi bili ustanovljeni po večstrankarskih volitvah.⁸⁹ Ko pa vojaški vrh za svoje zahteve, da vojska prevzame oblast v državi, v predsedstvu ni dobil zadostnega števila glasov, so se tisti člani predsedstva, ki so želeli vojski predati oblast, odločili za odstop s svoje funkcije. Tako naj bi bila vojski odprta legalna pot za prevzem oblasti. Menili so namreč, da s tem predsedstvo pravno ne bi več obstajalo in bo tako vojska ostala brez vrhovnega komandanta, kar ji bo omogočalo delovati samostojno.

⁸² Dan pred vojaškim posredovanjem proti demonstrantom v Beogradu je zaradi slabih izkušenj v Hrvaški Kadrijevič izdal zaupen ukaz, da lahko oficirji streljajo na vsakogar, ki bi ogrožal njih njihove enote. Merilo ogroženosti je bilo očitno prepuščeno subjektivni oceni, kar je dajalo oficirjem in vojski široko možnost delovanja z orožjem.

⁸³ To je bilo tri dni po množičnih demonstracijah v Beogradu proti Miloševiću, na katerih je Miloševiću oblasti v pomoč priskočila vojska s tanki in oklepnimi vozili. Vojska je prišla na ulice s pristankom predsedstva SFRJ (Drnovšek in Mesič pristanka nista dala), kar je pomenilo, da se je postavila v politično zavezništvo z Miloševićem.

⁸⁴ Jovič, n. d., str. 279. Celoten sestanek je vojska snemala kot dokaz, kdo je zagovarjal posamezna stališča. Drnovšek je po javnem predvajanju na TV Beograd jeseni 1991 ugotovil, da so njega zaradi stališč, ki niso bila v prid vojski, izrezali. Drnovšek, n. d., str. 234.

⁸⁵ Sejo je na hitro, le dve uri pred odhodom na "poveljniško mesto", sklical Jovič. Janez Drnovšek - kot član predsedstva SFRJ - se, v soglasju s slovenskim predsedstvom, seje ni udeležil. Drnovšek, n. d., str. 233.

⁸⁶ Jovič, n. d., str. 279. Kadrijevič je po zapisu Joviča rekel tudi: "Kruta realnost dejansko postavlja naše oborožene sile nasproti istim nasprotnikom kot leta 1941."

⁸⁷ Adžić je na seji dejal: "Uvajanje izrednega stanja ni rušenje demokracije." Jovič, n. d., str. 285. Tudi ta predlog ni dobil potrebnih petih glasov, kajti zanj je glasovala le "srbska-Miloševićeva" četverica članov predsedstva.

⁸⁸ Brovet je v svoji razpravi na seji *izredne ukrepe* spremenil v *ukrepe pripravljenosti oboroženih sil* (Jovič, n. d., str. 286) in s tem nekoliko omilil namero vojske, za katero je ta potrebovala pristanek predsedstva. Vojaški vrh je dejansko pristal, da se v predlaganih sklepih seje "izredni ukrepi" zamenjajo z "ukrepi pripravljenosti v oboroženih silah, vključno z mobilizacijo dela enot". Vsebinska je ostala ista! Tudi ta predlog ni dobil potrebnih petih glasov, kajti zanj je glasovala le "miloševićevska" četverica članov predsedstva.

⁸⁹ Zahteve vojske so bile na seji postavljene v petih točkah. V: Kolšek, n. d., str. 97.

Kadijevič se je dejansko odločil za vojaški udar. Miloševiću in Joviču je pojasnil, da namerava zamenjati vlado in predsedstvo, medtem ko bi vojska skupščino obdržala, vendar njenega dela ne bi dopustila. Pri miru bi pustili tudi republiške oblasti, če bi te podpirale udar.⁹⁰ Kljub nasprotovanju v predsedstvu in tudi Sovjetske zveze⁹¹ je Kadijevič vztrajal pri izvedbi vojaškega udara, ki naj bi ga odobrili v predsedstvu. Vendar je zaradi neuspelega "manevra" v predsedstvu in zaradi tega, ker Kadijevič v Moskvi ni dobil podpore, vojaški vrh od njega odstopil.

Člani predsedstva iz Slovenije (Janez Drnovšek - prve seje se ni udeležil), Hrvaške (Stjepan Mesič), Makedonije (Vasil Tupurkovski), Bosne in Hercegovine (Bogič Bogičević) in tudi s Kosova (Riza Sipunxhija; ta ni več podpiral v predsedstvu "Miloševićevega bloka") zahtevo vojaškega vrha niso podprli, zato je predsednik predsedstva Borisav Jovič zagrozil z odstopom s svoje funkcije; naslednji dan je res odstopil, prav tako pa tudi predstavnik Črne gore in Vojvodine; predstavnik Kosova v predsedstvu pa so zato, ker ni podprl vojske in Miloševića, v srbski skupščini razrešili. Jovič je ob odstopu razglasil, da predsedstvo ne obstaja več in da vojska zato nima več vrhovnega poveljnika. To naj bi ji omogočalo v imenu zaščite države prevzeti oblast, saj se "vrhovnemu poveljstvu odpira prostor za samostojno odločanje".⁹² Vendar je predsedstvo delovalo naprej, ker je sejo sklical njegov podpredsednik Mesič.⁹³ Milošević je zato po beograjski televiziji predsedstvu SFRJ odrekel legitimnost in pozval JLA k ukrepanju.⁹⁴

Da je vojaški vrh mislil resno in se je pripravljaj na prevzem oblasti, kažejo priprave vojske "na terenu". O pripravah na sejo je obvestil komandante vojnih območij. Najbrž so bili o tem obveščeni prej in bolj natančno, kot so bili, vsaj glede na Drnovškove izkušnje, nekateri člani predsedstva. Prav tako so v ožjem delu komande vedeli za sicer tajno Kadijevičevo pot v Moskvo. Kadijevič je bil tudi v stiku s komandanti vojnih območij; Štab vrhovnega poveljstva je namreč vnaprej načrtoval, da bo po drugi seji 14. marca povabil komandante vojnih območij na sestanek v "obrambno ministrstvo", da bi določili naloge vojske. Čeprav so bile zahteve vojaškega vrha na seji zavrnjene, je Kadijevič zahteval še nadaljnjo krepitev bojne pripravljenosti enot JLA. Vojska je imela le takšno nalogo, oficirji pa niso vedeli, da naj bi bile to priprave na državni udar.⁹⁵

⁹⁰ Jovič, n. d., str. 288.

⁹¹ Kadijevič je z vednostjo Joviča in z njegovim pristankom po prvi seji odletel v Moskvo na pogovore s sovjetskim obrambnim ministrom Jazovom, da bi dobil podporo Sovjetske zveze za uvedbo vojaške uprave v Jugoslaviji. Pot v Moskvo je pripravil vnaprej, kar pomeni, da je računal, da bo rezultat seje jugoslovanskega predsedstva za vojsko (in zanj) ugodnejši. Z njim je bil tudi šef njegovega kabineta Vuk Obradović, zagret Miloševićev somišljenik. Jazov naj bi Kadijeviču rekel, naj vojska deluje pogumno in naj se nikogar ne boji, vendar mu nedvoumne podpore pri vojaškem udaru ni obljubil. Svetoval naj bi mu, da naj vojska, če se bo odločila "pritisniti" na Hrvate, to stori "kot Kitajci", pri čemer je mislil najbrž na dogajanje na Trgu nebeškega miru v Pekingu. Kolšek, n. d., str. 98-103; Kolšek je objavil del pogovora, ki ga je zapisal in objavil leta 1997 Vuk Obradović v reviji Danas.

⁹² Jovič, n. d., str. 289.

⁹³ Srbska skupščina Jovičevega odstopa ni sprejela, zato se je vrnil na "svoje mesto" v predsedstvu SFRJ. Predsedstvo je dobilo tri nove "srbske" člane in je delovalo naprej, kar je pomenilo, da se "manever" Joviča in Kadijeviča z "legalnim" vojaškim udarom ni posrečil.

⁹⁴ Drnovšek, n. d., str. 236. Po odstopu Joviča iz predsedstva SFRJ je bil po zakonodaji predstavnik Srbije v tem organu jugoslovanske države predsednik predsedstva SR Srbije Milošević, ki pa je izjavil, da ne bo sodeloval pri delu predsedstva, zato da bi zaščitil vojsko pred morebitno odločitvijo ostankov predsedstva, da razpusti vojaški vrh in ga onemogoči v akciji. Jovič, n. d., str. 298.

⁹⁵ Kolšek, n. d., str. 96-106.

Vojaški vrh se ni mogel sam odločiti za prevzem oblasti. Najbrž tudi zaradi mednarodnopolitičnih razlogov, zlasti nepodpore Sovjetske zveze in ZDA. Po neuspelem poskusu, da bi se vojska "iz oči v oči soočila z državljani", je spremenil svojo taktiko. Nekaj dni po seji predsedstva in neuspelem "manevru" z Jovičevim odstopom je poslal predsedstvu SFRJ sporočilo, v katerem je bilo zapisano, da se JLA ne bo vmešavala v politične dogovore o prihodnosti države. Vojaški vrh je tako postajal bolj spravljen. Ker si ni mogel zagotoviti ustreznih odločitev predsedstva države, pa se je vedno bolj začel naslanjati na zvezno vlado. Njen predsednik Ante Marković, ki ga sicer Kadijevič ni cenil, je namreč kazal največ odločnosti, da bi ohranili Jugoslavijo. Čeprav je vojaški vrh Markoviča štel za ameriškega človeka in čeprav naj bi Jugoslaviji nevarnost grozila predvsem s strani v ZDA, se je odločil za naslonitev na vlado. Najbrž tudi zato, da je državnemu predsedstvu, nad katerim je bil razočaran zaradi njegovega odklonilnega stališča do vojaškega udara, pokazal svojo odločitev, da bo kljub temu branil Jugoslavijo pred notranjim sovražnikom. Kadijevič je namreč ocenil, da se "oborožene sile soočajo s sovražnikom, podobno kot leta 1941", s peto kolono.⁹⁶ Morda se je na jugoslovansko vlado naslonil tudi zato, ker je spoznal, da je postala vojska preveč vezana na Miloševića in srbske politične cilje.

V svojem sklepnem političnem dejanju, ki pa ga je vojska podprla z orožjem, ko je nastopila proti Sloveniji po njeni osamosvojitvi, sta se vojska in njen vrh naslonila na zvezno vlado. Za vojaško delovanje v Sloveniji, kar si je vojaški vrh očitno želel že dalj časa, je vojski služil odlok o neposrednem zagotavljanju izvrševanja zveznih predpisov o prehajanju državne meje na ozemlju Republike Slovenije.⁹⁷ Ta odlok pa od vojske ni zahteval, da nastopi proti Sloveniji, ampak da mejne enote JLA pomagajo zveznemu sekretariatu za notranje zadeve, ki je dobil nalogo omogočiti nemoteno potekanje mednarodnega prometa prek državnih mej v Sloveniji. S tem je zvezna vlada pokazala, da ne priznava osamosvojitve Slovenije. Ni pa dala v tem odloku vojski nobenih pooblastil za njeno vojaško delovanje v Sloveniji in proti Sloveniji. Vendar si je vojaški vrh to tako razlagal⁹⁸ ter končno prestopil rubikon in začel z vojaško akcijo reševati Jugoslavijo v trenutku, ko je bilo za to že prepozno.

Pokazalo se je, da je vojska politiko razumela predvsem kot argument moči. Načrt vojaškega vrha, ki ga je 5. julija 1991 izbranim višjim oficirjem predstavil Blagoje Adžič, je sicer še predvideval "politično" reševanje, v katero naj bi bilo po volji vrhovnega poveljstva vključeno predsedstvo SFRJ, ki naj bi od Slovenije zahtevalo, da sprejme vsa sprejeta stališča predsedstva. Vojaški vrh se je dejansko postavil nad predsedstvo in od njega zahteval, da napravi to, kar je želel: "Slovenijo bomo *prisilili* (podčrtal Z. Č.), naj izvrši prejšnje sklepe predsedstva in ZIS." Po Adžičevih besedah si je vojaški vrh vzel pravico, da v primeru, če Slovenija tega ne bo storila "bomo neodvisno od predsedstva udarili z vso svojo

⁹⁶ Prav tam, str. 104.

⁹⁷ Prav tam, str. 320.

⁹⁸ "Zaščito" mej oz. mejnih prehodov naj bi izvedli pripadniki notranjega ministrstva, vendar je po oceni, da za to nimajo dovolj moči, najožji del Vrhovnega poveljstva (Kadijevič, Čubra, Adžič) samoiniciativno sprejel odločitev o angažiranju enot JLA pri tem. Šlo je za izraz samovolje najožjega vojaškega vrha, čeprav so se sklicevali na odlok ZIS. Ta pa nad vojsko ni imel neposrednih pristojnosti. Vojaški vrh je presegel pooblastila oz. naloge, ki mu jih je dajal ZIS, oz. naloge, ki jih je ta dal "notranjemu ministrstvu", ki je bilo pod njegovo "oblastjo". "Notranji" minister Gračanin se je tako "naslonil" na vojsko, kar ni nikakršno presenečenje, saj je bil vojak v vlogi "prvega policista".

silo, brez čakanja in popuščanja". Adžič je v tem primeru napovedal, da bo vojska s Slovenijo vojaško opravila v desetih do petnajstih dneh.⁹⁹ Istega dne pa je Kadrijevič od Joviča in Miloševića prejel zahtevo, da naj vojska "Slovincem odgovori ostro, z vsemi sredstvi, vključno z letalstvom, nato pa naj se umakne iz Slovenije. O tem bomo sprejeli pravočasno odločitev," je zapisal v dnevnik tega dne Jovič. Srbsko vodstvo je namreč tako želelo jugoslovansko vojsko, ki je v Sloveniji doživela vojaški polom, ohraniti za svoje potrebe. Ker so se bali, da se bo "sesula", zato je prevladalo mnenje, da "če akcije v Sloveniji ne začne takoj (vojska - op. Z. Č.), bomo izgubili mi v Srbiji, potem pa bo razpadla tudi vojska". Kadrijevič je to odločno zahtevo Miloševića in Joviča sprejel "brez kakršne koli razprave".¹⁰⁰ Vojaški nastop, kakršnega sta od vojske zahtevala v Sloveniji Milošević in Jovič, je razumel kot politično delo pri mobilizaciji. Vojska, ki se je sicer osamosvojila v odnosu do predsedstva SFRJ kot vrhovnega poveljnika in tudi do jugoslovanske vlade, je tako dobila novega "gospodarja".

Krog politizacije vojske v času druge Jugoslavije je bil tako sklenjen. Nekaj dni po podpisu t. i. Brionske deklaracije (7. julija 1991), s katerim so se vojaški spopadi v Sloveniji formalno končali, Slovenija in Hrvaška pa sta za tri mesece zamrznili svojo osamosvojitve, ki pa je ostala mednarodnopravno veljavna, je Kadrijevič v imenu vojaškega vrha predstavil "obrambo prihodnje Jugoslavije" in tudi, da se bo vojska umaknila iz Slovenije po vseh vojaških pravilih.¹⁰¹

O tem, kar so se očitno v srbskem vodstvu dogovorili s Kadrijevičem, je sprejelo sklep predsedstvo SFRJ na seji 18. julija 1991. Umik vojske iz Slovenije naj bi na tej seji predlagal Drnovšek, Kadrijevič pa se je "na vidno presenečenje nekaterih udeležencev seje" s tem strinjal.¹⁰² Vojska in njen vrh sta na koncu - sicer po pogovorih s srbskim vodstvom - vseeno poslušala svojega "vrhovnega komandanta".

Politična aktivnost vojske je bila prek njenega vrha v času, ki sta ga je označevali kriza jugoslovanske države in rast političnih ter nacionalnih nasprotij, razpeta med "obrambo" pred "napadi" nanjo v Sloveniji (kar je bilo za vojaški vrh priročno sredstvo, da je lahko delovalo politično) in napadalnostjo do tistih, ki so imeli drugačne politične poglede kot vojaški vrh. Napadalnost se je kazala v različnih poskusih, da bi vojska z vojaškim udarom prevzela oblast in začela sama razreševati krizne razmere. Končna oblika politične napadalnosti pa je bilo pravo vojaško delovanje, ki ga je sprožila po razglasitvi samostojnosti in neodvisnosti Republike Slovenije konec junija 1991. V vsem tem času je vojska kot politični dejavnik sicer želela politično delovati v ustavno določenih okvirih. Ta legalizem pa je zavrnila, ko je začela z vojaškimi dejavnostmi v Sloveniji po njeni osamosvojitvi. Vojaško delovanje je očitno razumela kot nadaljevanje svoje politike, kot podpora svoji politiki. Takrat je dejansko nastopala sama in samovoljno v skladu s svojimi političnimi pogledi in načrti.

⁹⁹ Kolšek, n. d., str. 250.

¹⁰⁰ Jovič, n. d., str. 340. Za sestanek Milošević in Joviča s Kadrijevičem je Jovič zapisal, da ga imata z Miloševićem "za odločilnega".

¹⁰¹ Jovič, n. d., str. 356.

¹⁰² Drnovšek, n. d., str. 259-261. Jovič je sicer zapisal, da je 15. 7. 1991 (!!!) predsedstvo SFRJ sprejelo "odločitev o umiku JLA iz Slovenije" in da so za to glasovali štirje člani - iz Srbije in Črne gore ter Drnovšek in Tuporkovski, medtem ko se je Bogičević vzdržal, Mesic pa je temu nasprotoval. Jovič, n. d., str. 348. Najbrž je šlo za tisto sejo predsedstva, ki je bila 18. 7., kajti tega dne je Drnovšek prišel prvič po osamosvojitvi Slovenije v Beograd. Vsekakor je Jovičeva navedba datuma seje čudna.

V okviru svojega političnega delovanja je vojska druge Jugoslavije prešla od vloge varuha države do tega, da je igrala eno odločilnih vlog v procesu njenega zatona. Na zunaj je sicer ostajala jugoslovansko usmerjena, v resnici pa je delovala ravno nasprotno. Njena opredelitev za eno od možnosti prihodnjega razvoja jugoslovanske države, ki so se ponujale v drugi polovici osemdesetih let, jo je opredelila za nasprotnika tistega, za kar se je imela in kar ji je nalagala ustava. Tako je tudi zaradi svoje političnosti, ki se je v tem času še stopnjevala, končala na "smetišču zgodovine" - podobno kot tudi država, obrambo katere naj bi zagotavljala. Njen konec se je napovedoval od trenutka, ko se je opredelila za srbsko centralistično nacionalistično vizijo razvoja federativne države in je njen vrh dejansko postal objekt srbske nacionalne politike, ki je obeleževala politično stvarnost zadnjega obdobja druge jugoslovanske države.

Zdenko Čepič

POLITICISATION OF THE YUGOSLAV ARMY IN THE PERIOD OF DEMOCRATISATION AND
ATTAINMENT OF INDEPENDENCE OF SLOVENIA

S u m m a r y

In the Second Yugoslavia the military had a clearly defined role in the state and society. It was very important during the whole existence of the federal and socialist Yugoslavia. It had political significance. Politics in the Army, which can be defined as the politicisation of the Army on one hand as well as the involvement of the Army into politics on the other hand, manifested itself in different ways in the time of the Second Yugoslavia (1943/45-1991). The relationship between the Army and politics in this period went through several stages. These stages are related to the general political developments or the political events in the individual periods of the Yugoslav State progress after World War II. Political events were characterised by the monopoly of the Communist Party or organisation and its leading role in everything. The developments in the Party and society in general influenced the Army and its level of politicisation in both directions: to what degree politics was present in the Army, and how the Army influenced politics. Apart from guarding the borders and territory of Yugoslavia, the Army also represented an instrument of authority within the state. From 1945 to 1991, Yugoslav Army was an active means of imparting the ideological goals of the monopoly political party. The Army leadership had a certain place in the country's political and state leadership. The political nature of the Yugoslav Army was also expressed in the "personal union" between the Army, the Communist Party and the state. Everything was embodied and led by Josip Broz - Tito. He was the personified combination of the Army and the Party. Tito was the unconditional authority for the Army, and the Army was one of the most important supporters and guarantors of his policy and power.

All through the time of the Second Yugoslavia, two major aspects of the politicisation of the Army were present. The first aspect was the politicisation or ideologisation within the Army, and the second aspect was the outward politicisation. That was obvious after the death of the President of the State and Supreme Commander Josip Broz - Tito. After he died, the Army took over the role Tito had had until his death. In fact, this involved the politicisation of the Army through "Defence Ministers", who started playing the role that Tito had had in regard to the Army until then. After Tito's death the Army started perpetrating the "myth" of their mission as the last pillar of existence of the Second Yugoslav State. The Defence Ministers admiral Branko Mamula and general Veljko Kadijevič skilfully presented themselves as "preservers" or "saviours" of Yugoslavia.

In the Second Yugoslavia, the Army was in the "service" of politics or political authorities and its object. It was not an independent political actor. That only happened as late as in the second half of the 1980s, when the politics or the public authorities and organisations started losing their role and power. The Army leadership was convinced that the circumstances and weaknesses of the political and state authorities were the result of the constitutional organisation of the federal state as defined by the last constitution of the Second Yugoslavia; so the Army leadership decided that it could not remain but an indirect policy-maker and it entered politics independently, with its own views. It wanted to have a more independent political say.

Until its direct involvement into political life of the Yugoslav state in the second half of the 1980s, the Army leadership only influenced politics indirectly. Thus the army, through its leadership, especially due to the activities of the last two "Defence Ministers", got involved in the political debate and the attempts to find the ways of pulling the Yugoslav State out of the political and economic crisis. Therefore it became one of the three essential "players" in the political developments in the end of 1980s.

Independent political involvement of the Army through its leadership, personified by the Defence Minister Mamula, began at the same time as the Milošević's rise to power in Serbia. It was Mamula's opinion that "the Army cannot remain confined within the barracks; it should step onto the political stage instead". Mamula entered politics as an independent political factor with the intention of overcoming the political crisis in the Yugoslav politics, or to solve it in his own way with military means (military coup). The politicisation of the Army was especially evident in its attitude to Slovenia and to the political views of the Slovenian political and national leadership as well as Slovenian citizens. Slovenian political leadership, on the other hand, disagreed with direct political involvement of Army leadership. The Slovenian public or media were sceptical and critical of the Army's participation in politics. The Army leadership described this as an "attack against Yugoslav People's Army" and "counter-revolution" in Slovenia. The Army leadership got involved in a direct political conflict with the Slovenian political leadership especially due to the political process of democratisation as it took place in Slovenia, since it also included certain moves involving the military.

Through its leadership the Army interfered with politics in several ways and on multiple occasions. At first it acted through the Communist Party, and then through the Yugoslav State Presidency, which had a formal role of the Supreme Commander. The Army or its leadership wanted to get involved in the political developments in such a manner that the military would take over the power. The most comprehensive and elaborate demonstration of this took place in the middle of March 1991. At that time, Defence Minister Kadijević clearly stated at the State Presidency session that the moment had come for the Army leadership to "face the citizens of Yugoslavia directly". The resignation of the President of Presidency presented the opportunity for the Army leadership to take over the political role. However, in the end the Defence Minister did not take advantage of this situation. Probably also because he had not managed to ensure the political support of the Soviet Union's military leadership.

In its last, final political act, which the Yugoslav Army manifested with weapons as it turned against Slovenia after its attainment of independence, the Army and its leadership relied on the Federal Government. Federal Government may have authorised the army to assist the police in establishing functional border crossings in Slovenia, but the Army started acting more or less on its own without the consent of its Supreme Commander at the time - the State Presidency. Thus the Army leadership, which had been showing political ambition, finally crossed the Rubicon and started rescuing Yugoslavia with a military intervention at the time when it had already been too late for that.

The political involvement of the Army in the time of the Second Yugoslavia changed from the role of guardian of the state to one of the decisive roles in the process of Yugoslavia's decline. Due to its political nature, which became more prominent in the time when politics was not only interfering in the Army, but the Army interfered in politics, the Army ended up on the "scrap heap of history". And the state which this Army was supposed to defend also joined it there.